

20. YÜZYIL BAŞLARINDA ANADOLU'DA EĞİTİMİN DURUMU (AHMET ŞERİF'İN NOTLARINA GÖRE)

The State Of Education In Anatolia At The Beginning Of The 20Th Century (According To Ahmet Serif's Notes)

Ahmet Ali GAZEL, Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, agazel@aku.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Makale Geçmişi:

Geliş: 30/12/2019
Kabul: 25/03/2020

Anahtar Kelimeler:

Tanin, Ahmet Şerif, Öğretmen,
Okul, Eğitim

© 2020 PESA Tüm hakları saklıdır

İkinci Meşrutiyet dönemi basınının önemli simalarından biri de Ahmet Şerif'tir. Tanin gazetesinde muhabir olarak mesleğe başlayan Ahmet Şerif'in asıl şöhreti, Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerine yaptığı geziler ve bu gezilerle ilgili olarak Tanin'e gönderdiği mektuplardan kaynaklanmaktadır. Hatta mezarında bile Anadolu'da Tanin Ahmet Şerif yazmaktadır. Ahmet Şerif'in Bursa'dan yazdığı ilk mektubu Temmuz 1909 tarihinde, Bolu'nun Çerkeş ilçesinden yazdığı son mektubu da 30 Mart 1914 tarihinde "Anadolu'da Tanin" başlığı altında Tanin'de yayımlanmıştır.

Ahmet Şerif'in gezi notları, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'ndeki siyasî, iktisadî ve toplumsal durumu gerçekçi bir dille anlatması açısından oldukça önemlidir. Ahmet Şerif'in gezdiği yerlerde, özellikle ilgilendiği konulardan biri de okullar ve öğretmenler olmuştur. Hemen hemen her gittiği yerdeki okulları gezerek izlenimlerini aktarmıştır. Bu izlenimler 20. yüzyıl başlarındaki Anadolu'da okulların ve öğretmenlerin durumunu ilk elden gerçekçi bir tarzda anlatması açısından oldukça önemlidir.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:

Received: 30/12/2019
Accepted: 25/03/2020

Keywords:

Tanin, Ahmet Şerif, Teacher,
School, Education

© 2020 PESA All rights reserved

Ahmet Şerif is one of the important figures of the Second Constitutional Monarchy period. Ahmet Şerif, who started his career as a reporter in the newspaper Tanin, was born from the letters he sent to various places in the Ottoman Empire and his letters to Tanin about these trips. Even in his grave, there is Tanin Ahmet Şerif in Anatolia. The first letter he had written from Bursa in July 1909, the last letter he had written from the Çerkeş district of Bolu was published in Tanin under the title of "Tanin in Anatolia" on 30 March 1914.

Ahmet Şerif's travel notes are very important in terms of explaining the political, economic and social situation in the Ottoman Empire in a realistic language at the beginning of the 20th century. Where Ahmet Şerif visited, one of the subjects he was particularly interested in was schools and teachers. He visited almost all the schools he visited and conveyed his impressions. These impressions are very important in terms of presenting a realistic photograph of the situation of schools and teachers in Anatolia at the beginning of the 20th century.

1. GİRİŞ

İkinci Meşrutiyet dönemi basınının önemli simalarından biri de Ahmet Şerif'tir.¹ *Tanin* gazetesinde muhabir olarak mesleğe başlayan Ahmet Şerif'in asıl şöhreti, Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerine yaptığı geziler ve bu gezilerle ilgili olarak *Tanin*'e gönderdiği mektuplardan kaynaklanmaktadır. Hatta mezarında bile "*Anadolu'da Tanin Ahmet Şerif*" yazmaktadır. Ahmet Şerif'in Bursa'dan yazdığı ilk mektubu Temmuz 1909 tarihinde², Bolu'nun Çerkeş ilçesinden yazdığı son mektubu da 30 Mart 1914 tarihinde "*Anadolu'da Tanin*" başlığı altında *Tanin*'de yayımlanmıştır.³

Ahmet Şerif'in gezi notları, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'ndeki siyasî, iktisadî ve toplumsal durumu gerçekçi bir dille anlatması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca *Tanin* gazetesi sahibi İttihatçı Hüseyin Cahit Bey'in (Yalçın) isteği üzerine bu geziyi yapmış olmasına rağmen⁴, zaman zaman İttihat ve Terakki yönetimini eleştirebilecek kadar tarafsız ve düşündüklerini çekinmeden söyleyebilecek kadar cesur olması da⁵ gezi notlarının önemini bir kat daha artırmaktadır. Ahmet Şerif, gittiği yerlerdeki idareye, eğitime, adalet sistemine ve hapisanelere dair gözlemlerini aktarmıştır.

Ahmet Şerif'in gezdiği yerlerde, yukarıda da belirtildiği gibi özellikle ilgilendiği konulardan biri de eğitim olmuştur. Hemen hemen her gittiği yerdeki okulları gezerek izlenimlerini aktarmıştır. Ahmet Şerif'in gezi notlarında yaklaşık 41 kadar şehrin eğitim ve okullarına ait izlenimleri yer almaktadır. Bu izlenimler 20. yüzyıl başlarında Anadolu'da öğretmen ve okulların ilk elden gerçekçi bir fotoğrafını sunması açısından oldukça önemlidir.⁶

Ahmet Şerif'in gözlemlerine göre 20. Yüzyıl başlarında Anadolu'da eğitimin ve okulların durumu hiç de iç acıcı değildir. Balıkesir'i dolaşırken yazdıkları Anadolu'nun eğitim durumunu açık bir şekilde ifade etmektedir: "Vatanın her köşesini tahrip etmekte, tabiatının göğsünde gömülü bulunan hazinelerin zenginliğinden faydalanma yollarını kapamakta olan cehalet, burada da hükmünü sürdürmekte, ya mektep var, öğretmen yok yahut var olan genç bir öğretmen, görevini yerine getirirken, birçok engelle karşılaşılıyor. İdadi mektebinde, öğrenci pek kalabalık olduğu hâlde, zaten yetersiz olan, beş-altı öğretmenin iktidarsızlıkları, amacı, bütün bütün sonuçsuz bırakıyor. Öğrenmeye istekli olan millet çocukları, daima, buldukları noktada kalıyorlar. Büyük bir öğrenmek, ilerlemek hevesi, fakat ötede, bu hevesi kıracak, birçok engeller!"⁷

Onun gözlemlerine genel olarak bakıldığında, okul ve sınıf ortamları sağlıksız ve elverişsiz, okullarda öğretmen yok, olanları da ilgisiz ve bilgisiz, öğretmenlerin özlük hakları yetersiz, veliler ve idareciler ilgisiz, öğretim metodu yanlış, maarif nezaretinin politikaları yanlış, öğrencilerin kitapları eksik,

¹ Ahmet Şerif'in hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. 1883 yılında doğan Ahmet Şerif Bey, *Tanin*'de muhabirlik yapmıştır. Balkan Harbini müteakip mesleği bırakarak bir müddet Eskişehir'de ikamet etmiştir. Daha sonra Bursa'ya yerleşmiş ve iskân memurluğu yapmıştır. Hastalanınca İstanbul Beşiktaş'a taşınmış ve 7 Ağustos 1927 tarihinde burada vefat etmiştir. Mezarı İstanbul Maçka'da bulunmaktadır. Mezarındaki kitabede "Vicdanını kendine rehber edinerek mevcudiyetini vatanının tealisine vakf ile bu uğurda ulul eden Tanin muharrirlerinden Anadolu'da Tanin Ahmet Şerif" yazmaktadır. Bkz. Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, Hazırlayan: Mehmed Çetin Börekçi, Ankara 1999, s. XIX-XXV.

² "Anadolu'da Tanin", *Tanin*, 308, 28 Haziran 1325, s. 1-2.

³ Ahmet Şerif, "Anadolu'da Tanin-Çerkeş", *Tanin*, 1891, 17 Mart 1330, s. 3.

⁴ *Tanin*'de "İstanbul'da, hepimiz, bir politika illetine uğradık. İşimiz gücümüz, konumuz, konuşmamız, hep siyasetle ilgili. Hâlbuki biz, birtakım iktisadî, malî, toplumsal ve tarımımızı ilgilendiren meseleler karşısında bulunuyoruz. Taşralar ne durumda? Köylüler ne yapıyor? Ne istiyor? Memleket neye muhtaçtır? İşte birtakım sorular ki, bunlara cevap verebilmek için, taşralara, ta köylere varıncaya kadar gidip, her şeyi gözle görmek, köylüyü dinlemek, inceleme yapmak gerek" denikten sonra bu incelemeleri yapmak üzere, Anadolu'ya, yazarlardan Ahmet Şerif'in gönderildiği, onun bütün Anadolu'yu, Irak'ı Suriye'yi dolaşarak gördüklerini mektuplarla bildireceği belirtilmiştir. Hürriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin ne hâlde bulunduğunu göstereceği için bu mektupların önemli bir belge olacağı ifade edilmiştir. Ahmet Şerif Bey'in mektupları 1910 yılında *Anadolu'da Tanin* ismiyle kitap olarak basılmıştır. Ahmet Şerif Bey'in ilk gezi notunun başında, gezi notlarının önemini vurgulandıktan sonra, bu bilgilerin gazete sütunları arasında kaybolmasını istemedikleri, bunun için kitap şeklinde neşrecekleri belirtilmiş, daha sonra "Bu zamanın, en değerli şahididir. Şu kitap, sonsuzluğa kadar, elde gezecekti" yorumunda bulunulmuştur. "Anadolu'da Tanin", *Tanin*, 308, 28 Haziran 1325, s. 1-2; Gezi notlarının 1910 baskısı için bkz. Bkz. Ahmet Şerif, *Anadolu Tanin*, İstanbul 1325; Mehmed Çetin Börekçi, 1910 yılında yayımlanan baskıyı esas alarak gezi notlarını günümüz harflerine aktarmıştır. Bkz. Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, Hazırlayan: Çetin Börekçi, İstanbul 1977; Kitabın 1999 yılında ikinci baskısı yapılmıştır. Bu baskıda 1910 yılında neşredilen kitapta olmayan bazı gezi mektupları da yer almıştır. Bkz. Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, Hazırlayan: Mehmed Çetin Börekçi, Ankara 1999; Çalışma hazırlanırken kitabın 1999 baskısı kullanılmıştır.

⁵ Ahmet Şerif Anadolu gezisindeki amacını şöyle açıklamıştır: "İstanbul'da memleket hakkında adeta bir takım hayali ve kulaktan duyma bilgiler vardır. Bunun için bilinmeyen bir vücut üzerinde amelîyat yapılması, daima ters sonuçlar verebileceğinden Anadolu ufuklarını istila eden kalın ve sık perdeyi yırtarak, İstanbul'a "işte gerçek" demek ve bu konuda elimden geldiği kadar çalışmak kesin kararımıdır.", Ahmet Şerif, *age.*, 56; *Tanin*, 429, 30 Teşrin-i evvel 1325.

⁶ Ahmet Şerif görmediği yerler hakkında yorum yapmaktan kaçınmıştır. Örneğin Gümüşhane'yi gezerken okullar tatil olduğu için "İşittiklerime dayanarak fikir ileri sürmek işime gelmiyor" diyerek buranın okulları hakkında yorum yapmamıştır. Ahmet Şerif, *age.*, s. 323; *Tanin*, 1098, 8 Eylül 1327.

⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 9.

öğrenci bilgisiz, halk eğitime karşı duyarsız ve her şeyi devletten beklemektedir. Buna karşın gayri Müslimlerin okulları ve eğitimleri daha iyi durumdadır. Ahmet Şerif'in özetlediğimiz gözlemlerini aşağıdaki maddeler doğrultusunda ifade edebiliriz:

- I-Okul ve Dersliklerin Durumu
- II-Öğretmenlerin Durumu
- III-Öğrencilerin Durumu
- IV-Halkın Eğitime Bakışı
- V-Yerel İdarecilerin Eğitime Bakışı
- VI- Maarif Nezaretinin Politikaları
- VII- Gayri Müslimlerin Eğitim Durumu

2. Okul ve Dersliklerin Durumu

Ahmet Şerif gezdiği yerlerde eğitimle ilgili ilk olarak okul binaları, daha sonra ise derslikler hakkında bilgi vermiştir. Ona göre “Anadolu’da bir okulu ziyaret etmek “elem çiçekleri toplamak demektir”. Bir yer de “Bir yere yeni girerken, buradaki okul ve çocukluk hayatının da, geçtiğim yerlerin aynı olacağı korkusu, endişesiyle, kalbim çarpar. Okulları gezip görünce, bu endişe, pek acı bir gerçek şeklinde canlanır ve varlığını, öldürücü, helâk edici tırnaklarla tırmalar”⁸ demektir.

Bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi okullar hakkındaki izlenimleri pek iç acı değildir.⁹ Ahmet Şerif’e göre okul binaları harap, köhne, sağlıksız, ışısız, “çoktan emeklilik dilekçesini vermiş”, “ziyaretçilerden yardım ve merhamet” isteyen, “hayatını zorlukla kazanan bir aileye sığınma yeri” olabilecek türden binalardır.¹⁰ Bu şekilde eleştirdiği okullar hakkındaki gözlemlerinden örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

Nallıhan¹¹: “Birçok seneler, birçok yavruvara, boş, faydasız günler geçirten, zehirlenen genç kafaların matem kasidesini besteleyen, harap, köhne rüşdiye mektebi; bezgin, ümitsiz manzarası ile emekliliğini istiyor gibidir. Merdivenlerden yukarı çıkılıyor. Havasızlıktan, ışsızlıktan meydana gelen fena bir kokunun karşılaması ile karşı karşıya kalıyorsunuz. Rutubet, bütün şiddetiyle duyuluyor. Kapısı kapalı, pencereleri kim bilir kaç gündün beri açılmamış, küçük bir oda...”¹²

Beyşehir (Beyşehir)¹³: “Buradan ibtidai mektebine¹⁴ gittim. Dar, havâsız bir yere, seksen-yüz kadar mini mini yavrucakları doldurmuşlar, hep bir ağızdan bağıryorlar, güya okuyorlar. Buradan da yeni açılan kız ibtidai mektebine gitmek gerekti. İçeri girdim, ufak, etrafı açık bir sofa... İki tarafından rahlelere oturmuş kırk kadar hanım kızlar... Bu memleketin en garip, en zavallı okulu idi.”¹⁵

Mihalıççık¹⁶: “Binanın alt katı, ibtidai mektebidir, iki öğretmen in idaresinde, yüzü aşkın öğrencisi var. Fakat sağlık kurallarına zerre kadar uyulmuyor. Bir küçük odaya, elliden çok yavrucakları doldurmuşlar, kapıdan girerken, pis bir hava, ağır bir koku yayılıyor ki, dayanmak mümkün değil. Buna öğretmenler dikkat etmeli, çocuk velileri, ciğer parelerinin, sağlığına çok dikkat etmelidirler.”¹⁷

⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 87; *Tanin*, 460, 30 Teşrin-i sani 1325.

⁹ II. Meşrutiyet’in ilanından sonra şiddetle ihtiyaç duyulan okul binaları tahsisat yetersizliği nedeniyle yapılmadığı için okullar daha çok kira ile tutulan konaklarda, evlerde harap kışlalarda ve karakol binalarında hizmet veriyordu. Ancak bu durum eğitimde aksamalara neden oluyordu. Bkz. Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi*, Ankara 2013, s. 160.

¹⁰ Bursa Maarif Müdürü Ahmet Rıza Bey de 1888 yılında Maarif Nezaretine gönderdiği raporunda Bursa okulları için benzer ifadeleri kullanmaktadır: “Mevcut 23 okuldan Reyhan ve İbrahim Paşa okulları dışında bırakılacak olursa ötekileri sağlığa zararlı, karanlık, rutubetli, viran birer yer odasıdır”. Kamil Su, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Bursa Okulları ve Ahmet Kıza Bey II”, <http://earsiv.sehir.edu.tr>, s. 7; 1910 yılında Bitlis vilayetine vali vekili olarak atanan İsmail Hakkı Bey de vilayetin eğitim durumuyla ilgili olarak hazırladığı raporda, vilayetteki okullar için “Bir memleket için hiç mektepsiz olmak, böyle mekteplere sahip olmaktan daha şerefli bir şeydir diyeceğim geliyor” demektedir. Yine İsmail Hakkı Bey, raporunda mekteplerin sağlıksız durumunu şöyle ifade etmiştir: “Mekteplerde faraza eğitim vazifesi hakkıyla ifa olursa bile, sağlığa zararlı olan bu halleriyle hasta âlimler yetiştirmektense, âcizane fikrimce mektepleri kapatarak sağlam vücutlu cahiller yetiştirmek daha hayırlı olur.” Bkz. Hatip Yıldız, “II. Meşrutiyet Dönemi Başlarında Bitlis Vilayetine Modern Eğitim Durumunu Gösteren Bir Rapor”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5/3, 2019, s. 863-878.

¹¹ Ankara’nın bir ilçesi

¹² Ahmet Şerif, *age.*, s. 87; *Tanin*, 460, 30 Teşrin-i sani 1325.

¹³ Konya’nın bir ilçesi

¹⁴ Osmanlı’da ilk ibtidai mektebi Maarif Nazırı Cevdet Paşa tarafından 1873’de İstanbul’da Nuruosmaniye Camii civarında nümüne mektebi olarak açılmıştır. 1908 öncesinde 1.270 resmi ibtidai mektebi mevcuttken, 1908’den sonra açılan 2.632 mekteple ülke genelinde toplam resmi ibtidai mektebi sayısı 4.486 olmuştur. Betül Batır, “İkinci Meşrutiyet’ten Tevhit-i Tedrisat’a Türkiye’de İlköğretim (1908-1924)”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 45; İbtidai mektepler için ayrıca bkz. Arzu Meryem Nurdoğan, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1914)*, İstanbul. 2016.

¹⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 46; *Tanin*, 388, 17 Eylül 1325; II. Meşrutiyet dönemi kızların eğitimi için bkz. Erdem, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi*, Ankara 2013.

¹⁶ Eskişehir’in bir ilçesi

¹⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 102; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

Tarsus¹⁸: “Maarif, Tarsus'ta, pek ruhsuz, âdeta, hiç denilebilecek bir hâdedir. Rüşdiye mektebi¹⁹ diye götürüldüğüm yer, bir okul binasından başka her şeydir. Perşembe olduğu için, çocuklar erken saliverilmişler ise de öğrencinin miktarının altmışa yakın olduğunu öğrendim. Okulda oturulacak sıralar bile yoktu. Burada görülen pislığe, düzensizliğe göre, öğretmenlerin, öğrencinin durumunu düşündüm. Kırk-elli kadar çocuğun doldurulduğu havasız bir yer, binası da insanı duygulandırmakta, rüşdiye mektebinden geri kalmıyordu. Burası, ibtidai mektebinin son sınıfına ayrılmıştır. Gerek Kıbrıslı olan öğretmen efendi, gerek çocuklar ve bütün okul, dış görünüşü ile ziyaretçilerden yardım ve merhamet istiyor gibiydi.”²⁰

Hassa²¹: “Hassa'da, rüşdiye mektebi yoktur. Güya, iptidai mektebi olarak kabul olunan yer, hayvan ahırına benzer bir yerdir. Bunun, altı, toprak olup, genişliği iki, uzunluğu sekiz-on arşındır. Taş duvarları, bina ile beraber, sağa meyletmıştır. Hava ve ışığın girmesi için, bir pencere yoktur. Çocuklar, toprak üzerinde otururlar... Bu binanın kapısından adım atınca, elimde olmayarak, "eyvah, pek yazık!" dedim. Çünkü şimdiye kadar, böyle bir okul görmemiştim... Anadolu'da bir okulu ziyaret etmek, elem çiçekleri toplamak demektir. Bu okuldaki, üzüntü payımı alarak, çıktım.”²²

Kozan²³: “Kozan Sancağını, her bakımdan pek geri buldum. Okul adına, bütün sancakta, beş-altı harabeden başka bir şeyle karşılaşamaz. Köylerde hiç okul yoktur.”²⁴

Mersin: “Bir liva merkezi olan Mersin'de, bir idadi mektebi değil, bir rüşdiye bile yoktur. İbtidaiye mekteplerinin ise varlığı yokluğa eşittir. Bir ibtidaiye mektebi yıkılacak bir dereceye geldiği, rutubetten oturulamayacak bir durumda olduğu hâlde, tamir edilemiyor”.²⁵

Ereğli²⁶: “...Burası da (İbtidai mektep) harap ve perişan bir manzara gösteriyor. Öğrencinin sayısı altmıştır. Çocuklar arasında pek zeki olanları vardır. Öğretmenleri, rüşdiye mektebi öğretmeninden gayretlidir. Fakat bugün, içinde oturmak epeyce cesaret işi olan okul, çoktan emeklilik dilekçesini vermiş ise de aldırın yoktur ve bu durumuyla, bir ilim, irfan yeri değil, bir hastalık yeridir.

Bu iki okulun önünden, uzun sürelerden beri gelen sulardan birikmiş, ufak bir göl, bir bataklık var ki, bu durumuyla sağlığı bozacağından şüphe yoktur ve bunun temizlenmesi, büyük bir iş değildir. Fakat nerede o belediye ki, bunu düşünsün.

Tekke İbtidai Mektebi binası, görünüşte, bunlardan düzenli ise de, pek dardır. Elli beş çocuk, bir odanın²⁷ içinde bulunuyor. Bir-iki kırık cam olmasa, hiçbir taraftan hava girmeyecek. Odanın havası o kadar ağırlaşmış ki, içerde beş dakikadan fazla durmak mümkün değildir. Bunu öğretmene hatırlattığımda, alık alık, "Ne gereği var", demek ister gibi, yüzüme bakıyordu”²⁸.

Ulukışla²⁹: “... yanımdakilerden biri, ufak bir kapı açtı. Epeyce derin bir odanın içinde, kırk-elli çocuk ve bir hoca görüldü. Anlaşıldı ki, burası köyün okuludur. Zeminin bir kısmına tahta döşenmiş yüksek bir kubbe altında olan bu okul, kalbe korku veriyordu. Odanın içindeki hafif karanlık, derin bir sessizlik, kalın duvarlar, kubbenin tepesinden açılan deliklerden dökülmekte olan tozlar, topraklar, özetle, yerin bütününden çıkan esrarlı anlam, sınırları etkiliyor ve insan bu hoca ile kırk-elli çocuğu, başka bir âlemin zevklerine ve hazlarına dalmış, tarik-i dünyalar, münzeviler, zannediyordu. Ben, bunlara karşı, derin bir hürmet ve hararetle duygulanmış idim.”³⁰

Silifke³¹: “Mevcutlarına göre, rüşdiye mektebinin³² bulunduğu durum bir derece teselli verici ise de ibtidai mektebinin durumu üzüntü vericidir. Bu bina da iki katlıdır. Üst katta elli-altmış kadar çocuk var, fakat bina yıkılmak üzere. Hava ve ışık yok, yalnız rutubet ve pis koku var. ... Dört yaşından, on iki

¹⁸ Mersin'in bir ilçesi

¹⁹ 1863 yılında açılan Tarsus rüşdiye mektebi 1926 yılında Misak-ı Milli İlkokulu olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Sacit Uğuz-Yakup Karataş, “Tarsus Rüşdiyesi'nden Misak-ı Milli İlkokulu'na Bir Okulun Gelişimi ve Dönüşümü”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 22, Hatay 2013, s. 47-64.

²⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 126; *Tanin*, 519, 30 Kanun-ı sani 1325.

²¹ Hatay'ın bir ilçesi

²² Ahmet Şerif, *age.*, s. 146; *Tanin*, 540, 20 Şubat 1325.

²³ Adana'nın bir ilçesi

²⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 189; *Tanin*, 587, 8 Nisan 1326.

²⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 193; *Tanin*, 598, 19 Nisan 1326.

²⁶ Konya'nın bir ilçesi

²⁷ 1913-14 öğretim yılında bir dersaneli 2166, iki dersaneli 961, üç dersaneli 790, dört dersaneli 213, beş dersaneli 62, altı dersaneli 268 okul bulunmaktadır. Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, s. 214.

²⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 226; *Tanin*, 624, 15 Mayıs 1326.

²⁹ Niğde'nin bir ilçesi

³⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 228; *Tanin*, 627, 18 Mayıs 1326.

³¹ Mersin'in bir ilçesi

³² Silifke rüşdiye mektebi 1877 yılında açılmıştır. Okulun öğrenci sayısı 1898'de 74'tür. 1901 yılında ise 66'dır. Bkz. Ahmet Nalçı, *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyetine Geçerken Mersin'de Eğitim*, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 20.

yaşlarına kadar, yetmiş-seksen küçük çocuğun oturduğu alt kat ise, bir izbe, bir mağaradır. ... Silifke'nin bir-iki köyünde okul olduğu söyleniyorsa da, bunların varlığı ile yokluğu eşittir.”³³

Adapazarı: “Okula (kız okulu) gitmek için, dar ve pis, pis kokan, çamurdan zor yürünen bir sokağa girmek mecburiyetindediniz. Binanın dış görünüşü pek fakircedir, burası ancak, hayatını zorlukla kazanan bir aileye sığınma yeri olabilir. Kapı açılıyor; ışısız, havasız, rutubetli ve sağlık şartlarından mahrum bir yerde bulunuyorsunuz.”³⁴

Sivrihisar³⁵: “... Bunun yanındaki ibtidai mektebi de böyle. Yüzden fazla küçük öğrencisi olan bu okula girerken -bütün diğerlerinde olduğu gibi- pis ve kokuşmuş bir hava burnunuzu dolduruyor.”³⁶

Adapazarı (erkek okulu): “Fakat rehberiniz, bunun ilk kısmını da göstermek için, sizi binanın en altına yani bodrum katına götürmek değil, âdetâ sürüklüyor. Havasızlık ve ışısızlık, bunun zorunlu sonucu olan, pis koku başlıyor. Okulun yanındaki jandarma koğuşunun, hapishanenin, abdesthanelerinden gelen kokular ise, bu havasız yeri, zaten bütün bütün berbat bir duruma getirmiştir. İşte, burada, sarıklı iki öğretmen efendi ile seksen yedi çocuk, ağlayan bir çehre ile karşınıza çıkıyor.”³⁷

Akyazı³⁸: “Nahiye merkezinin, ibtidai ve rüşdi iki okulu var. İbtidai ahşap ve sıvasız bir binadır. Kapıdan, karanlık bir girişle giriliyor, merdivenden yukarı çıkıyorsunuz. Tahta döşenmiş, geniş bir yerde, merdivenin başında oturmuş, on-on beş kız çocuğu önümüze çıkıyor. Bunların altına, adi bir hasır parçası bile serilmemiştir. Hece ve okumaya yeni alışıyorlar, buradan, birinci seneye geçeceklerdir. Odada küçük hasırına oturmuş, çıplak masası üzerine yeni gelen tedrisat-ı ibtidaiye programını³⁹ koymuş, düşünen, öğretmen efendi... Gerçekten, kendisine, programa, okula ve çocuklara bakarak, ben de kendimi düşünmekten alamadım. Burada da yavrular pis ve aralıklı tahtaların üzerinde oturmaktadırlar. Demek, burada, şu okula, bir kaç rahle yapacak, bir hayır sahibi yok!”⁴⁰

Düzce: “Rüşdiyenin seksen-doksan, öğrencisi var. Hâlâ, iki liraya kiralanan bir binada bulunuyor. Bina, hiçbir şekilde, okul olmaya elverişli değildir.”⁴¹

Bolu: “Dershane olarak kullanılan odalar pek küçük, içine aldığı hava, efendilerin ciğerlerinin çalışmalarını, ihtiyaçları oranında, çalıştıracak miktarda değildir... Kız rüşdiyesi: Pek kötü, harap, küçük, bir binaya beni sokarlarken, kızların rüşdiyesi dedikleri vakit, alay ediyorlar sanmışım. Gerçekten, burası, öyle bir okulmuş. En adi, eski, sonra daima pis idare edilmiş, küçük bir bina düşünürseniz, dediğim bu yeri görürsünüz, mobilya adına bir şey de aramayınız.”⁴²

Akşehir⁴³: “Okul bakışlara hazin bir levha seriyor. Bina iki metreden fazla yüksekliği olmayan zemin katından ibarettir. Yapıldığından beri hiçbir tamir görmediğinden son derece de harap bir duruma gelmiştir. Odaların tavanı, duvarları çökmek üzeredir. Rutubet şiddetle duyuluyor. Hava ve ışık buraya güçlkle girebilir.”⁴⁴

Sındırgı⁴⁵: “Burada küçük çocuklara ait bir okul var, tavanı çökmüş, duvarları birer yöne meyletmiş, havasız, rutubetli, pis bir bina ki, ahır diye kullanılmakta tereddüt edilir. Bu okula devam eden yetmiş kadar küçük çocuğun yarını hazırlayacak geleceği yönetecek yavrucukların durumu göz önüne getirilsin! İçinde bir an bile oturmak doğru olmayan böyle bir yere, ana-babaların evlatlarını nasıl olup da gönderdikleri ne kadar hayret verici ise hükümetin başında bulunan kimsenin bu duruma şimdiye kadar dikkat etmemesi, daha gariptir...”⁴⁶

Karaağaç (Şarki Karaağaç)⁴⁷: “Karaağaç'ta oldukça iyi yapılmış birçok kaza merkezinde benzeri

³³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 200-201; *Tanin*, 594, 15 Nisan 1326.

³⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 357; *Tanin*, 1763, 8 Teşrin-i sani 1329.

³⁵ Eskişehir'in bir ilçesi

³⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 104; *Tanin*, 493, 4 Kanun-ı sani 1325.

³⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 362; *Tanin*, 1766, 11 Teşrin-i sani 1329.

³⁸ Sakarya'nın bir ilçesi

³⁹ Maarif Nazırlığı 1913 yılında bir ve iki öğretmenli okullar için yeni bir program yayınlamıştır. Buna göre ders süresi 40 dakika olarak belirlenmiş, programdaki dersler de öğleden önce ve öğleden sonra okutulushlarına göre iki gruba ayrılmıştır. Program ilkokul çocuklarının oynadığı bazı oyunları yasaklarken, ilkokullarda uygulanacak cezaları da belirtmiştir. Bir ve iki öğretmenli ilkokullardaki ders programları için bkz. Ergün, *age.*, s. 199-202.

⁴⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 377-378; *Tanin*, 1778, 23 Teşrin-i sani 1329.

⁴¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 393; *Tanin*, 1797, 12 Kanun-ı evvel 1329.

⁴² Ahmet Şerif, *age.*, s. 450-452; *Tanin*, 1855, 9 Şubat 1329.

⁴³ Konya'nın bir ilçesi

⁴⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 225; *Tanin*, 624, 15 Mayıs 1326.

⁴⁵ Balıkesir'in bir ilçesi

⁴⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 15; *Tanin*, 336, 27 Temmuz 1325.

⁴⁷ Isparta'ya bağlı bir ilçe

bulunmayan bir rüşdiye mektebi⁴⁸ binası var... Okula girilirken dış görünüş bakanları memnun ediyor, insanda iyi bir etki uyandırıyor, fakat içeri girip de oturacak bir yeri bulunmayan öğretmenler odası, beyaz renkli olduğu halde bugün pislikten rengi seçilemeyen, çatlak sıvaları düşmüş duvarları, camları kırık pencereleri, iki üç sraya konulmuş basit, üzerine oturmaya iğrenilen masalarla, dershaneler görülünce başlangıçta uyanan etki, hemen üzüntüye dönüşüyor.”⁴⁹

Bütün bu olumsuz izlenimleri yanında Ahmet Şerif'in nispeten iyi olduğunu ifade ettiği okullar da bulunmaktadır. Örneğin bunlardan biri Silifke'deki Abidin Paşa'nın rüşdiyeye dönüştürülen özel konağıdır:

Silifke: Silifke, bir liva merkezi olmakla beraber, idadi mektebine sahip değildir. Rüşdiye mektebi, şehrin en yüksek ve havadar noktasında galiba, en düzenli binadır. Okulun bu mutluluğa ermesi, aslında okul olarak yapılmamasından ileri gelmektedir. Burasını, merhum Abidin Paşa⁵⁰, özel bir ikametgâh olarak yaptırmış ve daha sonra, meydana gelen rica ve yalvarmaları, birçok zaman reddettikten sonra, söylentiye göre, çaresiz, maarife terk etmiştir. Fakat bugün, bu binadan, en iyi bir şekilde faydalanılmıyor. Üst katı boş duruyor. Ne acı mahrumiyettir ki, bazı yerlerde öğretmen bulunur, öğrenci ve okul bulunmaz. Okul olur, içinde okuyacak çocuk olmaz yahut öğretmen bulunmaz. Acaba, bizde, bu üç şart, birbirinin zıddı mıdır? ...

Bu günlerde vali beyin vilâyeti dolaşması dolayısıyla, İçil Sancağına geleceği haberinin yayılması, Silifke'de geçici bir çalışmaya sebep olduğundan, bu şerefe, şehrin ötesinde berisinde, temizlik yapıldığı gibi, okulun da duvarları sıvanmakta, temizlenmektedir. Bu, her ne kadar beğenilecek bir hareket değilse de, valinin geleceği haberi yayılmamış olsa idi, kimsenin hatırına bile gelmeyeceği şüphesizdi.”⁵¹

Ahmet Şerif'in beğendiği okullar arasında Adapazarı Rüşdiye Mektebi, Ünye Rüşdi-İdadi Mektebi ve Beypazarı'ndaki okullar da bulunmaktadır:

Adapazarı: “Adapazarı'nda, rüşdiye mektebi, hükümet dairesinin yakınındadır, önünde küçük bir bahçesi vardır. Dıştan görünüşü, bakanları mahcup etmeyecek bir şekildedir... Binanın bölünüş şekli, temizliği de ziyaretçileri memnun edebilecek bir durumda olduğundan, okul, görünüş bakımından, fena değil demektir.”⁵²

Ünye⁵³: “...Ünye'nin haklı olarak iftihar edebileceği bir yer varsa o da rüşdi-idadi⁵⁴ mektebidir. Ben şimdiye kadar kaza merkezlerinde bundan güzel ve düzenli bir okul binası göremedim. Bundan dolayı bizim için bu okuldaki memnuniyet olmamak mümkün değildir.”⁵⁵

Beypazarı⁵⁶: “Beypazarı okulları, az bir gayretle giderilebilecek eksikliklerden, bazı öğretmenlerin yetersizliklerinden vazgeçersek, her halde diğer yerlerin okullarından ileridir.”⁵⁷

II-Öğretmenlerin Durumu

Ahmet Şerif öğretmenlerle ilgili karamsar bir tablo çizmektedir. Ahmet Şerif öğretmenlerin arasında öğrencisi kadar okuma yazma bilmeyen öğretmenlerin bulunduğunu yazmaktadır: “Gelecek denince, gözümün önüne, çocuklar, okullar ve öğretmenler geliyor. O çocuklar ki, iyi bir şekilde terbiye edilmiyor, zamana uygun olarak yetiştirilmiyorlar, okullar ki, içlerinde sağlıktan başka her şey vardır. Ah, hele o öğretmenler ki, aralarında öğrencisi kadar okuyup yazamayan, gazeteyi doğru okuyamayanlar bulunur. Gelecek, gelecek... Fakat bu sakat malzeme ile o, bizim olur mu? Acaba yanılıyor muyum, ben diyorum ki, gelecek öğretmenlerin kafasında doğacak ve onu, yazık ki, bugün

⁴⁸ Adını bizzat Sultan II. Mahmut'un verdiği ilk rüşdiye mektebi 1839 yılında açılmıştır. Bunun akabinde önce İstanbul'da daha sonra taşrada rüşdiye mektepleri açılmıştır. Rüşdiyeler hakkında geniş bilgi için bkz. Muammer Demirel, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler*, 15, Ankara 2002, s. 44-60.

⁴⁹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 38; *Tanin*, 377, 6 Eylül 1325.

⁵⁰ Abidin Paşa, 1880-1885 yılları arasında 4 yıl 9 ay Adana Valiliği görevinde bulunmuş ve bu süre zarfında da önemli miktarda toprak satın almıştır. Bu arada Silifke'den bir çiftlik almıştır. Daha sonradan bu arazi hazineye aktarılmıştır.

⁵¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 200; *Tanin*, 594, 15 Nisan 1326.

⁵² Ahmet Şerif, *age.*, s. 361; *Tanin*, 1766, 11 Teşrin-i sani 1329.

⁵³ Ordu'nun bir ilçesi

⁵⁴ 1890 yılında alınan kararla idadi açılacak yerlerdeki rüşdiye mektepleri lağvedilmiş ve onların yerine rüşdiye sınıflarını da kapsayan, beş yıl süreli idadi mektepleri açılmıştır. Fatih Demirel, “Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşme Sürecinde Hiyerarşi”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/2, 2012, 521-522.

⁵⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 282; *Tanin*, 1072, 13 Ağustos 1327.

⁵⁶ Ankara'nın bir ilçesi

⁵⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 83; *Tanin*, 455, 25 Teşrin-i sani 1325.

pek acınacak ve üzülecek yerde bulunan, çocuklar yapacaktır.”⁵⁸

Ahmet Şerif ile benzer eleştirileri 1888 yılında hazırladığı raporunda Bursa Maarif Müdür Ahmet Rıza Bey de dile getirmektedir: “Okul, eğitim ve öğretim ve düzen ne demek olduğunu bilmeyen hocaların yönetimi altında ve tekelinde bulunan miskinhanelere, değil bir evlat göndermek, güzel at olsa bağlanmaz. Böyle bir okula gitmekten fikir ve sağlık yönünden doğabilecek zarara eski düşünceli halk akıl erdirmekten acizdir. Çünkü okula evladını insanlık değerlerini öğrenmek maksadıyla göndermeyip ancak, “çocuğum okula gidiyor, dini görevlerini öğreniyor” diyebilmek için yolluyor. Bu nedenle okulları bu durumda bırakmak veya bu gibi okullara vatan evladını göndermek insanlığa ve insan topluluğuna karşı büyük bir suç ve hatadır. Dört beş yaşına kadar vatanın kucağında büyüyüp zekâ örneği olarak okula gelen sağlam bir çocuk, zihne anlayışsızlık getiren, kavranması güç derslerle ahmaklaşmış, rutubet ve kokudan benzi solmuş, sallanmaktan beyni sulanmış, hocanın edebe aykırı davranışlarıyla ahlaki bozulmuş acınacak bir durumda okuldan çıkıyor. Vatan, okullara, medreselere ne gönderiyor bu yerler ise vatana neleri geri veriyor. Bu önemli görüş insafla incelenmedikçe okulları gerçekten düzeltme işine güçlü bir kararlılıkla girişimde bulunulamaz”.⁵⁹

Ahmet Şerif, Anadolu mebuslarına hitaben yazdığı yazıda da öğretmenlerin yetersizliğinden⁶⁰ yakınmıştır: “...bugün Anadolu'nun köylerinde, kazalarında, liva ve vilayetlerinde okul, çocuklarımızın hayat mücadelelerinde başarılı olmaları için gereken teşebbüs gücünü, azmini ve cesaretini beyinlerine aşılayacak öğretmenler yoktur. Okullar açıldıkları zaman ne halde ise bugün de bir adım ileri gitmemiştir. Öğretmenlerin ise büyük bir kısmı, görevlerinin ne olduğunu düşünmüş ve öğrenmiş değildir”.⁶¹

Ahmet Şerif'in öğretmenler hakkındaki olumsuz izlenimlerine dair örnekler şöyledir:

Yalvaç⁶²: “Okul boş, tatil zamanı olmalı ki ders okunmuyor. Duvara yapıştırılmış, siyah yahut beyaz olduğu fark edilemeyen, bir tahta üzerine, tebeşir ile yazılmış, iki satırlık şu yazı, dikkatimi çekti.

"Konya Vilayetinin Isparta Sancağında, Yalvaç Kazasında, Üyüklü Köyü'nde ve Nalbant Mahallesi'nde, Şaban oğlu Hasan Hâfız Efendinin Mektebi'nde okuyup, bu yazıyı yazan veyahut ki öğrenen efendiler, çalışsın, zararı olmaz, faydası olur. Şimdiki durumda imtihan var, asker olursunuz. Bu âlemde okuyup yazan feyz alır ve kadı-i itibar sahibi olur. Okumayan cahil kalır."

Ben, bunun hocanın yazısı olduğunu, çocuklara örnek olmak üzere yazıldığını sandım ve merak ederek sordum. Hocanın yazı yazmak bilmediğini, bu yazıyı, on yaşlarında bir çocuğun, kendiliğinden, köyde yazı yazabilen bir-iki kişiyle, ara sıra uğrayanlardan, öğrendiği cevabını verdiler. Bir okul hocasının yazısı olmaması pek garip olduğunu, ne niçin böyle bir adama para verdiklerini, bu hocadan çocuklarının bir şey öğrenemeyeceğini anlattım. Hocanın aylığı olmayıp, haftada her çocuğun, bir yumurta yahut beş para verdiğini, devletten bu konuda hiçbir şekilde teşvik ve yardım görmediklerini, şimdi okuma yazmanın kıymetini anlayarak, hiç olmazsa, çocuklarını olabildiği kadar cahil bırakmamak, en birinci istekleri ise de, bir okul yapmak, hoca getirmek için ne gibi araçlara başvurmak gerektiğini bilmediklerini, böyle bir şeye girişilerek, kendilerine ön ayak olursa, durumuna göre, her erin, üç-beş kuruş vermeye, hazır olduğunu söylediler.”⁶³

Bigadiç⁶⁴: “...okulların şimdiki durumları, derslerin öğretilmesinde tutulan yanlış yol, öğretmenlerin yetersizliği, genç beyinleri üzüyor, yoruyor ve çocukların günlerinin boşuna geçmesine neden oluyor.

⁵⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 87; *Tanin*, 460, 30 Teşrin-i sani 1325; Ahmet Şerif'in şikâyetlerine benzer eleştirileri Bursa Maarif Müdürlerinden Ahmet Rıza da yapmaktadır: “Medeniyet dallarından hiç birinden nasip almadıkları halde vaktiyle nasılsa bir köle iki yüzlülüğü ile milli eğitime girmiş hocalardan medrese yöntemiyle Arapça öğretmek için on beş yıl ömür harcamaya bu yüzyıl elverişli değildir, sanırım. Öğrencilerin zihnini açacak ve öğrenime tat verecek kitaplar ve bunları hakkıyla öğretecek yetenekli öğretmenler pek azdır”, *Su*, *age.*, s. 6.

⁵⁹ *Su*, *age.*, s. 7-8; Benzer bir eleştiriyi Bitlis Vali vekili İsmail Hakkı Bey de yapmıştır. 1910 yılında Bitlis vilayetine vali vekili olarak atanan İsmail Hakkı Bey, vilayetin eğitim durumuyla ilgili olarak aynı yıl hazırladığı raporda, vilayetteki öğretmenlerin yetersizliğinden şikâyet etmiştir: “Kemiyet ve keyfiyeti bu halde olan tedrisattan talebeler için ne derecede fayda hâsıl olacağını takdir ve tayinini Maarif Nezaretine bırakıyorum. Bilhassa Bitlis kasabasındaki ibtidai mekteplerinin ekserinde okuma eğitimi için birer cahil muallim mevcut olduğunu arz edecek olur isem, zavallı çocuklarımızdan beklediğimiz tersine dönmüş terakki hakkında bir fikir peydasına kifayet eder zanneylerim. Bununla beraber, dünyanın hiçbir noktasında görülüp işitilmesi mümkün olmayan cahil muallimler ile bu taraftaki muallimlerin yapıları arasında da büyük bir fark olmadığını zikretmek hakkaniyet ve insafa muvafık olur ümidindeyim”, Yıldız, *agm.*, s. 872.

⁶⁰ 1913-14 eğitim öğretim yılı istatistiklerine göre, ülke genelinde ilköğretim okullarında toplam 15.110 öğretmen bulunmaktadır. Bun un 11.737'si erkek, 3.373'ü kadın öğretmendir. Batır, *agt.*, s. 226; Maarif Nazırı Emrullah Efendi 1910 yılında ilkokul öğretmen ihtiyacını 70.000 olarak açıklamıştır. Bkz. Ergün, *age.*, s. 196; Yine bakanın açıklamasına göre 1910 yılında 70-80 rüşdiyede hiç öğretmen yoktur. Ergün, *age.*, s. 213.

⁶¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 63; *Tanin*, 437, 8 Teşrin-i sani 1325.

⁶² Isparta'nın bir ilçesi

⁶³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 33; *Tanin*, 368, 28 Ağustos 1325.

⁶⁴ Balıkesir'in bir ilçesi

Sözgeleşi, bu yıl, eklenen medenî bilgiler dersini anlamaktan âciz bulunan bir öğretmenin, ne yararı olabilir?"⁶⁵

Eskişehir:⁶⁶ "... Ertesi günü, rüşdiye mektebine gittim... Kütahya mebusluğuna adaylığını koyan müdürü görmek kısmet olmadıysa da her şeyde görülen düzensizlik, öğretmenlerin kudretini gösteriyordu..."

Bundan sonra, bizde, maarif hususunda, pek nadir olarak rastlanan, vatansever kimselerden birinin bağışladığı "Numune-i Terakki" adı altında, ibtidai mektep olarak kullanılan, düzenli bir konağı ziyaret ettim. Önüne serilen kırk-elli yavruyu talim ile uğraşan öğretmen efendi, bir yabancıyı geldiğini görünce, elindeki sigarayı söndürmekte ve salona çıkarak, dershanenin kapısını kapayıp, dershane içini görmeye aracı olan pencereyi, önüne bir tahta koymak suretiyle kapatmakta, çok telâş gösterdi. Oturduk, konuştuk. Hoca efendi, gazetenin ismi "Tanin mi yoksa kesre ile tının mi" olduğu, önemli meselesini çözmekle meşgul idi. Pek biçare bir beyne sahip olan bu kimse, bir heykelden başka bir şey değildir. Kendisinin ve bir arkadaşının ellerine teslim edilen, iki yüz kadar çocuğun hâllerine acımamak mümkün müdür?"⁶⁷

Beypazarı: "Rüşdiye mektebinde, öğretim gevşek gidiyor. Okula gittim. O sırada, müdür, birinci sınıfa, Türkçe dilbilgisi dersi veriyordu. Bir, yüzlerinde zekâ ışığı parlayan çocuklara, bir de öğretmen efendiye baktım. Hocada, bu zekâları, iyi yolda yetiştirecek kadar yetenek bulunmadığını anladım, elinde kitabı, aynen okuyor, çocuklar tekrar ediyor, bundan başka bir şey yapamıyordu.

İbtidai mektebi, düşünülerek yapılmış bir binadır. Yüz on kadar öğrencisi var. İlk açtığım kapı, entarili, ihtiyar bir hocanın talim ve terbiyesine bırakılmış, yirmi yavrucağın bulunduğu oda idi. İçlerinde dört-beş yaşında mini minileri de görülen bu çocuklar, güya, elifba okuyacaklardı. Fakat hoca efendinin durumu, ziyaretçilere bu konuda, ümitten çok, üzüntü veriyordu. Bunun yanındaki odada, iki-üç ayak merdivenle çıkılan kürsüde oturmuş, yine ihtiyar, bir hoca efendi ve yirmi kadar büyücek çocuklar görülüyordu. Kapının birden bire açılması, hem hocayı, hem de öğrencileri hayrette bıraktı. Öğretmen efendi, ahlâk dersi okuyoruz dedi, devam etmelerini rica ettim, galiba, bu, işine gelmedi ki, "efendim, elimizden geldiği kadar devam ediyoruz" diyerek durdu. Ve böylece, nöbeti savmak istedi, bereket versin ki, çocuklardan birisi daha akıllı davrandı ve bizi uzun müddet bekletmedi. Çocuk, parçayı okurken, rastladığı bir yerde, az çok düşündükten sonra, "gayretkeşlik" dedi, hoca hemen atıldı ve bunu, "gayret-kişilik" şeklinde okuyarak, düzeltti, bilmeyerek, gerçeği ortaya koymuş oldu".⁶⁸

Nallıhan: "Müdür efendi de okul kadar ihtiyar ve bezgin. Bir de ikinci öğretmen var. Yirmi beş öğrenciye iki öğretmen, elbette bir şey öğretmişlerdir diyeceksiniz değil mi? Fakat siz de bulsanız, yanımda bulunan kaymakamın derslerinden sorduğu sorulara karşı, çocukların ne kadar çaresiz kaldıklarını görür, benimle ağlardınız. Çocuklardan bazılarının ellerinde, kitap bile yok. Maarif Nezaretinin yaptığı hataların cezasını yavrularımız çekiyor. Hiçbiri ne okuduğunun farkında değil, ezbercilik yolunda, fakat ne anladığı sorulunca, çocuk bakışlarını önüne diyor. Zekâları zorla söndürülen zavallı yavrucuklar, bu kafaları manen öldüren, görevlerini bilmeyen öğretmenler... Söylentiye göre, müdür, yükünü tutmuş, kendi işinden, ticaretinden başka düşündüğü yokmuş..."

Elli kadar öğrencisi olan kız okulunu, bir kadın öğretmen idare ediyor... Zannedirim ki, kızlar, öğrendiklerini, kadın öğretmenlerden çok, kendi zekâlarına borçludurlar."⁶⁹

Sivrihisar: "İşte, Sivrihisar'ın, görünüşte, süslü birer konağı andıran, okulları... Korkmayınız, giriniz, burada, Türkiye'de, çocukların nasıl zehirlendiğini; kıymetli zamanların nasıl öldürüldüğünü, bütün fecaatiyle, bir daha görmüş olacaksınız.

Rüşdiye mektebi, yetmiş yaşından aşağı olmayan, otuz beş-kırk senedir öğretmenlik yaptığını söyleyen, lakırdısını size duyurabilmek için, ağzını kulağınıza bitişiren, bir müdür ile anlayış duygusu kalmamış, kafadan hasta, bir arkadaşının idaresi altındadır. İhtiyar öğretmen, tıptan, kimyadan, hikmetten, her şeyden bahsediyor. Okulların görevi, hükümete memur yetiştirmek olduğundan, yalnız buna çalışmasını, okuldan, meselâ, bir mâl müdürü, nüfus memuru, çıkarılmasını söylüyor.

Birçok şeyler söylüyor. Fakat hastalığı, ihtiyarlığı dolayısıyla, evinden, ancak, ayda bir-iki defa çıkabildiğini, vazifesini yerine getirmekten âciz bulunduğunu, her ay aldığı aylığın, kendisine haram

⁶⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 10; *Tanin*, 325, 16 Temmuz 1325.

⁶⁶ Eskişehir eğitim tarihiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Serhat Çınar, *Eskişehir Eğitim Tarihi (1876-2014)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005.

⁶⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 57; *Tanin*, 429, 30 Teşrin-i evvel 1325.

⁶⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 82; *Tanin*, 455, 25 Teşrin-i sani 1325.

⁶⁹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 87; *Tanin*, 460, 30 Teşrin-i sani 1325.

olduğunu, kabul etmiyor. Buraya hiç yanaşmıyor.”⁷⁰

Hassa: “Çocuklar, toprak üzerinde otururlar, hocanın muhteşem teşvik ve terbiye edici sopası onları sıra ile yoklar ve okşar. Bu binanın kapısından adım atınca, elimde olmayarak, "eyvah, pek yazık!" dedim. Çünkü şimdiye kadar, böyle bir okul görmemiştim. Erkek ve kız çocuklar karışık olup, sayıları sekseni bulur. Zavallı masumlar, üçer-beşer, oraya buraya sinmişler, bazıları ocağın kenarına dizilmiş, buraya ne için gönderildiklerini kendileri de anlamayarak, sakin okuyorlar. Birisinin ayağında nalın bulunan iki hoca, bunları idare ediyor, hocalara ve çocuklara baktım, bu malzeme ile inşa edilecek geleceğin binasını, tam bir üzüntü ile düşündüm.”⁷¹

Feke⁷²: “İki yüz kuruş aylığı olan hoca efendi, pek âciz bir adamdır. ...Kendisinin doğru imlâ yazdırmaya, bir parça okumaya gücü yoktur.”⁷³

Taşucu⁷⁴: “Çocukları, her gün, okul diye, kaba bir binaya gidip gelirler, burada zekâlar söner, sağlık durumları bozulur. Hoca, asar-ı atikadandır. Kendisi bir şey bilmez, yazı yazamaz, doğru bir parça okuyamaz ki, öğrencisine öğretsin.”⁷⁵

Akşehir: “Başlarındaki bir tek öğretmen, günde, on iki saat, çeşitli dersler okutması gerekiyor. Bu, aslında, mümkün olmadığı gibi, öğretmen görevini yerine getirmekten âcizdir.”⁷⁶

Ereğli: “Tekke İptidai Mektebi binası, görünüşte, bunlardan düzenli ise de pek dardır. ...Odanın havası o kadar ağırlaşmış ki, içerde beş dakikadan fazla durmak mümkün değildir. Bunu öğretmene hatırlattığımda alık alık, "Ne gereği var" demek ister gibi, yüzüme bakıyordu”.⁷⁷

Adapazarı: “İşte, burada, sarıklı iki öğretmen efendi ile seksen yedi çocuk, ağlayan bir çehre ile karşınıza çıkıyor. Küçükler ne olacaklarından habersiz, öğretmenler mahcup. Küçüklerin neşesiyle dolu uğultularla, diğer şeyler, birbirine ne kadar zıt? Öğretmenler okutuyor, çocuklar okuyor. Fakat neyi? Her iki tarafın, bunu bilmediğine, emin olabilirsiniz. Öğretmen efendilerden biri, üstünlükleri olan bir kimse. Özellikle, son tedrisat-ı ibtidaiye kanununun bir öğretmende aradığı nitelikleri kendinde bulamadığı için, istifaya karar vermiş imiş!”⁷⁸

Düzce: “Öğrencisinin durumu, öğrendiği şeyler hakkında bilgi almak için, öğretmenlere bakmaya, yani ister istemez, etkenden etkileneni çıkarmak kuralına başvurmadan başka çaremiz yok. Okulu iki öğretmen⁷⁹ idare ediyor. Birinci öğretmenin ulemadan, Konyalı bir kimse olduğunu, hiçbir vakit ne kadar göz yumulursa yumulsun talim ve terbiye görevini yerine getirmeye gücünün yetmediğini söylemişlerdi. Bayram dolayısıyla, kendisiyle bir yerde tanışmak şerefine erdim. Bir-iki saatlik karşılıklı konuşmadan, hakkındaki gıyabi bilgimizin tamimiyle doğru, hatta eksik olduğuna hükmettik. Her şeyden başka, öğretmen efendi, pek rahatsız, bunun için dinlenmeye çok muhtaçtır.

İkinci öğretmen, genç ve zeki, fakat övülmeye değer bir ahlâkı bulunmadığını güvenilir kaynaklardan öğreniyoruz. Anlaşılan, birinci öğretmenin yerine göz dikmiş olacak ki, işi gücü, çocukları, onun aleyhine teşvik imiş. Hatta bir gün, elinde dilekçe ile kaymakama bir çocuk gelmiş. Amacı, birinci öğretmenin kendisini dövdüğünden şikâyet imiş. Bunun, ikinci hocanın teşviki işi olduğuna, herkes inanmıştır. Dayak doğru mudur, değil midir? Özellikle bizim memleket hesabına çözülmeye ve incelemeye değer bir meseledir. Fakat şu da var ki, bizde, elinde dilekçe ile kaymakama başvurmak, hocadan şikâyet, görülmüş, işitilmiş şeylerden değildir.”⁸⁰

Çerkeş⁸¹: “Çerkeş'in okullarını da hiç iyi bulmuyoruz. ... öğretmenler hakkında ise hiç söyleyeceğim

⁷⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 104; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

⁷¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 146; *Tanin*, 540, 20 Şubat 1325.

⁷² Adana'nın bir ilçesi

⁷³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 181; *Tanin*, 576, 28 Mart 1326.

⁷⁴ Mersin'in bir ilçesi

⁷⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 206; *Tanin*, 611, 2 Mayıs 1326.

⁷⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 225; *Tanin*, 624, 15 Mayıs 1326.

⁷⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 226; *Tanin*, 624, 15 Mayıs 1326.

⁷⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 361; *Tanin*, 1766, 11 Teşrin-i sani 1329; Ahmet Şerif Bey'in bahsettiği kanun 6 Ekim 1913 tarihli Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati'dir. Bu kanun çeşitli değişikliklerle beraber 1961 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu geçici kanuna göre, ibtidaiyelerde muallim olmak için de Darulmuallimin-i İbtidaiye'den mezun olmak gerekmektedir. Darulmuallimin mezunları bulunmayan yerlerde ise Vilayet Tedrisat-ı İbtidaiye Meclisleri, muallimlik için her sene tatil zamanlarında ehliyetname sınavı açacak ve bu sınavda başarılı olanlara ehliyetname verecektir. Verilen ehliyetnameler üç yıllığına geçerli olacak ve üçüncü yılın sonunda Darulmuallimin derslerinden sınava girerek diploma almak zorunlu olacaktır. Eğer kişi bu sınava girmezse elindeki üç senelik ehliyetname iptal edilecektir. Bkz. Batır, *agt.*, s. 106.

⁷⁹ 1913-14 öğretim yılında Osmanlı Devleti'nde bir öğretmenli 2846 okul, iki öğretmenli 691 okul, üç öğretmenli 439 okul, dört öğretmenli 176 okul, beş öğretmenli 104 okul, altı öğretmenli 92 okul, altıdan fazla öğretmenli ise 90 okul bulunmaktadır. 49 okulun ise öğretmen durumu belli değildir. Bkz. Ergün, *age.*, s. 213.

⁸⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 393; *Tanin*, 1797, 12 Kanun-ı evvel 1329.

⁸¹ Çankırı'nın bir ilçesi

yoktur. Eserler, bu eserleri yapanları pek güzel gösteriyor!"⁸²

Islahiye⁸³: "İslâhiye'de, vaktiyle nasılsa yapılmış, iyi bir okul binası var... Öğretmen, her ne kadar çok konuşur bir kimse ise de, şimdiki durumda, görevini hakkıyla yerine getirememekte olduğunu ve bunun mümkün olmayacağını, itiraf etmek insafında bulunuyor."⁸⁴

Beyşehir: "... ibtidai mektebine gittim... İki öğretmen var. Bunlardan birine çalışmalarını, memleketimizin geleceğinin ümidinin, şimdi terbiyeleri ellerine verilmiş olan bu çocuklar olduğunu, bunlara bu küçük beyinlere özellikle vatan, millet, vatan sevgisiyle ilgili fikirler vermek, en kutsal görevleri bulunduğunu söyledim. Hoca, garip, anlamaz bir bakışla, bana bakıyordu"⁸⁵

Bayburt: "Okul çocukları bir geçit resmi yaptılar... Zeki bakışlı küçüklerle, ihtiyar, dünyalarından bıkmış durgun bakışlı hocaların arasındaki maddi ve manevi zıtlık pek dikkate değer. Zavallı küçükler bu kaba ellerde ne olacaklardı?"⁸⁶

Ahmet Şerif, öğretmenlerin disiplini sağlamak amacıyla sopa kullandıklarından da şikâyet etmektedir:

Bolu (ibtidai İmaret Mektebi): "...Daha sonra, genç bir hoca efendi daha geldi. Bunun hafif bir göz işareti, beni uyardı. Baktım ki, öteki, kürsü üzerindeki ince, kalın, sopaları saklıyor."⁸⁷

Yalvaç: "Burası hoca efendinin yeri. Uzun sopasını çocuklara buradan yetiştiriyor."⁸⁸

Erzin⁸⁹: "Epeyce kalabalık olan çocuklar, iki dershaneye bölünmüşlerdir. Kapılar kapalı, hatta birisi, kilitli olduğundan, sessizce pencerelerden içeri göz gezdirdim. Hocanın elindeki sopa, rahlelere, çocukların bazı organlarına rastlıyor, ateş saçıyordu. Kimsenin haberi olmaksızın girdiğim okuldan, yine böyle çıktım. Öğretmenlerden, zaten herkes şikâyetçidir. Hiç olmazsa, o korkunç sopalar ile o kadar çok oynamasalar."⁹⁰

Hassa: "Çocuklar, toprak üzerinde otururlar, hocanın muhteşem teşvik ve terbiye edici sopası onları sıra ile yoklar ve okşar."⁹¹

Ahmet Şerif'in şikâyetçi olduğu konulardan birisi de öğretmenlerin çocuklara özel işlerini yaptırmasıdır:

Feke: "İki yüz kuruş aylığı olan hoca efendi, pek âciz bir adamdır. Çocuklar, kendisiyle oynarlar, sakalını çekerler, o da, evinin hizmetlerini çocuklara gördürür. Toprak olan damın üzerine, "lo" denilen, silindir taşı onlara çektirir."⁹²

Ereğli: "...Hacı Hamza Efendi'nin öğretmen olduğu, diğer okula giderken, durumlarından, okuldan çıktıkları anlaşılan, birkaç çocuğa rastladık ve görüşmeye, daha doğrusu dertleşmeye başladık. Daha vakit erken olduğu hâlde, ne için çıktıklarını sordum. İçlerinden birisi, "Bizim hoca, isterse erken, isterse geç dağıtır. Bugün, işi olduğundan, birkaç saat evvel, beş-altı çocuğu su getirmek ve bahçesini kazdırmak için, gönderdi ve onun için bizi de saldı" dedi."⁹³

Ahmet Şerif öğretmenleri eleştirmekle beraber onların çalışma şartlarının iyi olmadığını ve özlük haklarıyla ilgili problemler⁹⁴ yaşadıklarına da dikkat çekmiştir. Örneğin oturacak yeri olmadığı için okulda kalan öğretmenler olduğu gibi, aylarca maaş alamayan⁹⁵ öğretmenler de olduğunu

⁸² Ahmet Şerif, *age.*, s. 468; *Tanin*, 1891, 17 Mart 1330.

⁸³ Gaziantep'in bir ilçesi

⁸⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 155; *Tanin*, 545, 25 Şubat 1325.

⁸⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 46; *Tanin*, 388, 17 Eylül 1325.

⁸⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 328; *Tanin*, 1110, 22 Eylül 1327.

⁸⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 451; *Tanin*, 1855, 9 Şubat 1329.

⁸⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 10; *Tanin*, 325, 16 Temmuz 1325.

⁸⁹ Hatay'ın bir ilçesi

⁹⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 137; *Tanin*, 524, 4 Şubat 1325.

⁹¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 146; *Tanin*, 540, 20 Şubat 1325.

⁹² Ahmet Şerif, *age.*, s. 181; *Tanin*, 576, 28 Mart 1326.

⁹³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 226; *Tanin*, 624, 15 Mayıs 1326.

⁹⁴ Maaşların az olması yanında çoğu zaman ödenememesi, özlük haklarındaki yetersizlikler, atama ceza ve azillerdeki keyfiyet hali, maarif idaresindeki düzensizlikler İkinci Meşrutiyet Döneminde öğretmenliğe ilgiyi azaltmıştır. Hatta konu İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit tarafından Mecliste de dile getirilmiştir: "Sorulması gereken bir konu olarak muallimlerin terfi ve ikdarı meselesidir. Bugün kemal-i teessüfle söylemek lâzım gelir ki, eskiden beri muallimlik edenler terk edip gidiyorlar, nihayet ve inkılâp üzerine birer birer çekilip gidiyorlar. Bunun sebebi muallimliğin bir meslek olmamasıdır. Muallimlik o derece muhakkâr ki, adeta tufeyli gibi addolunur ve heyet-i içtimaiyemizde bir muallimin bir mevkii muhteremi olmadığı gibi, resmen de ehemmiyeti yoktur", Batır, *agt.*, s. 256.

⁹⁵ Ahmet Rıza Bey de 1888 yılında Bursa okulları için hazırladığı raporda öğretmenlerin öğrencilerden aldıkları paralarla geçinmeye çalıştıklarını yazmaktadır: "Her semte göre okulda öğrencinin sayısı on iki ile seksen arasında bulunmakta ve öğretmenler genellikle öğrenciden aldıkları haftalıkla idare olunmakta ve içlerinde ayda yirmi kuruşu yeter bulan ve on para ziyade getirene üstün özen gösterenleri bulunmaktadır. Halk son derece fakir olduğundan öğrencilerin büyük bölümü hocasına haftada on para veya iki yumurta getirir, içlerinde kırk para, iki kuruş verenler de bulunur", Su, *agm.*, s. 7; İkinci Meşrutiyet döneminde birçok yerde, özellikle de yeni açılan ibtidaiye mekteplerinde öğretmenlerin maaşları öğrenci velilerinden alınan vergilerle ödenmekteydi. Öğretmen ihtiyacı olan okullar için mahalle halkının talebini bir dilekçe ile sadarete sunuyor ve ek olarak da ödeyebilecekleri miktarı belirtiyorlardı. Ancak çevre halkı tarafından

yazmaktadır:

Yalvaç: "... mekteb-i ibtidai öğretmeni, altı aydan beri, iki yüz elli kuruş olan, maaşını alamıyor, boğaza kadar borca girmiş, esnaf artık itibarı kesmek üzere. Hoca, çocuklardan, âdeti, dilenircesine aldığı, üçer-beşer kuruşla idare olmaya çalışıyor."⁹⁶

Nallıhan: "Evvelce, öğretmenlerin aylıkları verilmiyormuş, hatta Nallıhan'da on beş gün kadar kaymakamlık eden, Yalvaç eski kaymakamına, okullardan söz açılınca, "aman, burada da mı okullar, ben onlardan bıktım, usandım" demiş. Fakat iki ay evvel gelen kaymakam Ahmet Cevdet Bey, durmak istemiyor, uğraşarak, çarpışarak, öğretmenlerin aylıklarını veriyor. Manen ölü olan bu insanları, maarifle uyandırmak için, elinden geldiği kadar çalışıyor."⁹⁷

Beyşehir: "Buradan da yeni açılan kız ibtidai mektebine gitmek gerekti. İçeri girdim, ufak, etrafı açık bir sofa... İki tarafından rahlelere oturmuş kırk kadar hanım kızlar... Bu memleketin en garip, en zavallı okulu idi. Yeni gelen kadın öğretmene oturacak bir ev yok, o da burada oturuyor."⁹⁸

Ahmet Şerif'in eğitiminden ve gayretinden memnun olduğu öğretmenler de bir hayli fazladır. Buna dair örnekler şöyledir:

Adapazarı: "Bu komşu bina, özel, "Rehber-i Terakki" okuludur.⁹⁹ Fahri bir müdürün idaresi altında, yine, fahri olmak üzere, bir heyet-i talimiyeye sahip bulunuyor. ...Çocukların hemen çoğu, tekdüze elbise giymişler. Temizce birer tuvalet almışlardır. Burada, öteki okulun zıtlarını buluyorsunuz. Öyle, öğretmenlerin kaşları çatık değil. Çocuklar da, birer makineli oyuncağa benzetilmek istenilmemiş, müdür ve öğretmenler, size, mümkün merteye, fazla bilgi vermeye, sizi çocukların yanında çok bulundurmaya çalışıyorlar. Yavrular, sorularınıza o kadar fena cevaplar vermiyorlar. Hele, aralarında öyle yamanları, kabuğuna sığmazları gözleri fırıl fırıl dönenleri var ki, ister istemez, bakışlarınızı üzerlerine çekiyorlar.

İyi bir şey de, ezberciliğin burada kabul edilmemesidir. Kız okulunda olduğu gibi, burada da, çocuklarda bir ağırbaşlılık, bir serbestlik görülüyor.

Öğrenci ile dersleri, kitapları üstüne samimi konuşmalar yaptık. Genel olarak kötü bir seviyede değiller. Yalnız, bir noksan dikkate çarpıyor. Çocukların inceleme ve muhakemeye alıştırmalarına, kendilerindeki bu yeteneğin gelişmesine, ya pek önem verilmiyor yahut vakit bulunamıyor. Her hâlde, özellikle böyle özel bir kuruluş için, bu büyükçe bir eksik meydana getirir. Küçükler, bazen pek güzel okudukları, millî şiirlerle, bizi bugün de etkiledikten sonra, bahçeye çıktık, jimnastiklerini de seyrettik. Geçen savaşta, yaralanarak emekli olmuş bir teğmen efendi, fahrî olarak, onlara, beden hareketi gösteriyor. Askerî talimler yaptırıyor. Kendisi, küçük bölüğünden memnun olduğunu söylemektedir ki, görülen düzen ve ilerleme de, sevincinin, boş olmadığını doğrulamaktadır.

Okulun alt katındaki ana sınıfı, dikkate değer bir terbiye evidir. Burada, görevine âşık, önündeki mini minilere, aynı zamanda, sevgi ve hürmetle duygularını aşılabilen, yaşlıca bir öğretmen var ki, yirmi-otuz evlâda sahip bir ana gibi gururludur. Bu muhterem kişi, hayatında en büyük zevklerini, bu odada bulmaya senelerden beri alışmıştır. Kendine mahsus biçimler, usullerle, küçüklerin ruhlarına giriyor, pek küçükleri uyutuyor, gereğinde her işlerine bakıyor. Yeni gelenleri okula alıştırmak, alışanları yavaş yavaş okutmak, özellikle, onları okşayarak, terbiye etmek ve iyiyi, kötüyü tanıtmak... Zannedirim, öğretmen efendinin takip ettiği usulün esas noktalarıdır. Bu dar yerde, bunun başarı ile uygulandığını da, küçük yaramazlarla biraz konuştuğuktan sonra, anlamakta gecikmiyorsunuz. Buradan, saygı duygularıyla dolu olarak çıkarken, duyduğunuz minnettarlık, bu mücahit öğretmene ödediğiniz, şükran borcudur.

...Okulda Fransızca okunduğunu, beden hareketleri yapıldığını, hala çekemeyenlere, bunun için "Fransız mektebi" diyenlere de çoğunlukla tesadüf ediliyor. Fakat şakanın bu kadarı iğrençtir..."¹⁰⁰

Beypazarı: "Buradan çıktıktan sonra, özel bir metot takip ettiğini işittiğim, Nuri Efendi'nin idaresinde, yeni açılan, "Mekteb-i Terakki'ye gittim, öğrenci yüze yakın erkek ve elli kadar kızdan meydana

toplanan paralar bazen yeterli olmayınca öğretmen maaşları problem oluyordu. 1913 yılında kabul edilen Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkati ile ibtidaiyelerin bütçesi yerel bütçelere bırakılmıştır. Bununla birlikte 1925 yılına kadar ibtidaiyelere genel bütçeden az da olsa bir pay ayrılmıştır. İlköğretimin yerel bütçelere bırakılması konusu Cumhuriyet döneminde 1948 yılına kadar devam etmiştir. Belirtilen yılda ilköğretim masraflarının genel maarif bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. Batır, *agt.*, s. 62-63/117.

1924 ve 1925 tarihlerinde ise sadece yatılı iptidaiyelere pay ayrılmıştır Batır, *agt.*, s. 234.

⁹⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 31; *Tanin*, 365, 25 Ağustos 1325.

⁹⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 90; *Tanin*, 460, 30 Teşrin-i sani 1325.

⁹⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 46; *Tanin*, 388, 17 Eylül 1325.

⁹⁹ Okul halen Sakarya'da eğitime devam eden Sakarya İlkokulu'dur.

¹⁰⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 362-363; *Tanin*, 1766, 11 Teşrin-i sani 1329.

geliyor. Okul, her çocuktan, haftada, yirmi para alınmak suretiyle idare ediliyor. Hoca efendi, sevimli bir çehre ile okulunu gezdirmek, eserlerini göstermek istiyordu. Henüz, hece ile uğraşan, on kadar yavru, yanımıza geldi, bunların kendilerine mahsus bir ahenkle, hep bir ağızdan okumaları garip gibi geliyorsa da, heceyi tamamlayıp, okumaya başlayan diğerleri, bu inancı düzeltti. Çünkü bu küçükler, Kuran-ı Kerim'i pek güzel okuyabiliyordu. Hoca, gayretli, görevini anlamış bir adam, sonra, sanatına aşkı var. Bunun için, bu okulun, iyi ürünler vereceği tahmin olunabilir.”¹⁰¹

Seydişehir¹⁰²: “Bununla birlikte, Ilgın'ın İbtidai Mektebi, kalbime ferahlık verdi.. Yedişer-sekizer yaşlarındaki yavrucukların, düzgün imlâ yazdıklarını, yazdıklarının pek güzel okunduğunu gördüm. Bu, ufak gayretlerle, ne büyük işler görülebileceğine, gerçek bir ölçü idi. Gezdiğim yerlerde gördüğüm, rüşdiye mektebinde bile, çocukların doğru imlâ yazamadıkları hâlde, bu küçükleri, bu derece yetiştirmeyi başardığından dolayı, bu genç öğretmene teşekkür ettim”.¹⁰³

Tarsus: “Öğrencilerin öğrendiklerine, sorulan şeylere bir cevap alındığına göre, öğretmenin vaktini boş geçirmedeği anlaşılıyor.”¹⁰⁴

Mihalıççık: “Ziyaretim sırasında, öğretmenlerden biri, tarih dersinde idi. Peygamberler tarihinden olan sorulara, çocuklar, ateş gibi, cevap veriyorlardı. Çocukların ezberciliğe alıştırılmaması da, teşekkür değer. Hepsini birinci sınıf olan çocuklara parçalar okuttuk, imlâ yazdırdım. Hataları pek az idi, gayret sahipleri var olsun”.¹⁰⁵

Ulukışla: “...Sarı benizli, zayıf bünyeli öğretmenin, kendisine ve çocuklara güvendiği anlaşılıyordu. Çocuklardan birkaçını kaldırdık, bütün okuduklarından sorular sorduk, hepsine pek doğru ve serbest cevaplar aldık. En çok hoş giden, bu köylü çocuklarının, hiç sıkılmamaları ve gayet serbest olmaları idi. Çocukların, vatan ve memleket, devlet ve hükümet gibi kelimeler hakkında da, basit bilgileri vardı. Soruları masum düşüncelerle, cevapsız bırakıyorlardı. Açılışı bir sene olmayan bu okuldaki ciddiyet ve ilerlemeyi, gezdiğim rüşdiye mekteplerinde bile görememiştim. Bunun için, bir köyde, yapılış zamanı bilinmeyen bir kervansarayın karanlık ve kuytu köşeciğinde okutan ve okuyan bu öğretmene ve çocuklara karşı, kalbimde büyük bir saygı duygusu olduğu hâlde, buradan çıktım. Öğretmen efendi, bence, artık saygıya değer ve kutsal insanlardan biridir.”¹⁰⁶

Ahmet Şerif, bazen iyi bir öğretmenin o yerleşim yerinin eğitimine büyük katkı verebileceğinin bir örneğini de aktarmaktadır. Ermenek'te halkın birçoğunun rüşdiye mezunu olduğunu, bunun sebebinin 35 sene şehirde öğretmenlik yapan bir kişi olduğunu aktarmıştır. Bu öğretmen, oğlunun da iyi eğitim almasını sağlayarak emekli olunca yerini ona bırakmıştır:

Ermenek¹⁰⁷: “Ermenek'te, kendisine, 'efendi' unvanıyla hitap edilmeyen kimseler pek azdır. Bakkal, kasap, kiracı hepsi efendidir. Bunun sebebi de, halkın birçoğunun rüşdiye mektebinden mezun olmaları ve okuyup yazma bilmeleridir ve bu şerefi de, otuz beş sene, iyi-kötü, rüşdiye mektebinde aralıksız görev yaptıktan sonra, geçen sene yerini oğluna terk etmiş olan bir öğretmene borçludurlar.”¹⁰⁸

3. Öğrencilerin Durumu

Ahmet Şerif gezdiği birçok yerdeki öğrencilerin¹⁰⁹ aldıkları eğitimden memnun değildir. Buralarda öğrencilerin yazı yazamadıklarını, Osmanlının başkenti gibi basit sorulara cevap veremediklerini, sorulan soruların cevabının çoğunlukla “daima susma” olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰ Birkaç okul dışında öğrencilerin genelde utangaç ve mahcup bir vaziyette olduklarını kaydetmektedir.

Bu olumsuzluklarda öğretmen faktörü kadar, velilerin ilgisizliği ve kitap yokluğunun da etkili olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan öğrencilerin ailelerinin işlerini yapmaktan okula devam edemediklerini belirtmektedir. Ahmet Şerif'in öğrencilerin durumunun beğenmediği yerlerden bazıları şöyledir:

Ereğli: “Çocuklar hiçbir şey öğrenememişler, sorulan soruların cevabı, daima susmadır...”¹¹¹

¹⁰¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 82; *Tanin*, 455, 25 Teşrin-i sani 1325.

¹⁰² Konya'nın bir ilçesi

¹⁰³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 52; *Tanin*, 398, 27 Eylül 1325.

¹⁰⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 126; *Tanin*, 519, 30 Kanun-ı sani 1325.

¹⁰⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 102; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

¹⁰⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 228; *Tanin*, 627, 18 Mayıs 1326.

¹⁰⁷ Karaman'ın bir ilçesi

¹⁰⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 218; *Tanin*, 619, 10 Mayıs 1326.

¹⁰⁹ 1913-14 istatistiklerine göre belirtilen yılda ilköğretimde okuyan öğrenci sayısı toplam 544.730'dır. Batır, *agt.*, s. 261.

¹¹⁰ 1913-14 öğretim yılında ilköğretim öğrencilerinin başarı durumları şöyledir: Geçenler % 70,6, kalanlar % 17,5, sınav sonucu belli olmayan % 10, mezunlar 1.8. Ergün, *age.*, s. 214.

¹¹¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 226; *Tanin*, 624, 15 Mayıs 1326.

Beyşehir: “Öğretmen, bu sene, ibtidai mektebinden pekiyi derece ile diploma alarak, buraya gelen, üç yavruyu çağırdı. Bunlara imlâ yazdırdı, hiçbiri başarı gösteremedi. Her üçüne, vilâyetlerinin, başşehirlerinin neresi olduğunu sordum, cevap veremediler.”¹¹²

Bolu: “Çeşitli sınıflara bölünen öğrencinin sayısı seksendir... Dördüncü sınıfta Fransızca dersi var. Şerefimize olacak, öğretmenin en iyi öğrencisini tahtaya çekmesine rağmen, ziyafet, o kadar nefis değil, çünkü hemen yarı yarıya, öğretmenin ağzından çıkanı tekerliyor. Üçüncüde, coğrafyanın, dinler konusuna tesadüf ediyoruz. Çocukların elinde kitap yok. Öğretmen efendi, sahip olduğu biricik kitaptan, onlara yazdırıyor. Doğrusu, burasının havası da bize ferahlık nefesi veremedi. Az çok memnun olmayarak çıktık. İkinci sınıfı, okuma ve imla dersinde bulduk. Çocuklar pek boş değil...

Feyz-i Meşrutiyet mektebi: ... Bir şey sorulunca, çocuklar, hilekâr gözlerle, size bakıyorlar. Çünkü hiçbir şey öğretilmemiş... Ziyaretçiler, okulu terk ederken, her şeye, kızmış bir durumda bulunuyorlar.”¹¹³

Akyazı: “Kayıtlı öğrenci seksen ise de ancak yarıdan fazlası düzenli devam ediyor. Çünkü bazı babalar, tarlayı, hayvan otlatmayı, araba sürmeyi okula bin kere tercih ediyorlar. Çocukların çoğunun sarı benizlerinden, sıtma ile uğraştıklarını anlıyoruz. Öğretmen efendi, ana, babaları tarafından itina edilen küçüklerin, sıtmadan korkuları olmadığını, bu sarı benizlerin, ilgisizlikten, dikkatsizlikten, tembellikten meydana geldiğini söylüyor. Zaten, babaların, evlatlarına karşı durumlarını, bir kere okula gelip görmemeleri, nerede oturduklarını düşünmemeleri, yeter derecede anlatılıyor.”¹¹⁴

Mihalıççık: “Hocalar, çocukları, istenilen derecede, eğitememişler, tahta başına çekilen son sınıftan bir çocuk, toplama işlemiyle, bir türlü başa çıkamadı.”¹¹⁵

Çerkeş: “Çerkeş'in okullarını da hiç iyi bulmuyoruz. Pek zeki olan bir-iki efendi ayrı tutulmalıdır ve bunlar, okulun yüzünü güldüremez. Bir çiçekle yaz da olmaz. Diğer efendiler, birer papağan, makine gibidir. Ezberlemişler, fakat düşünmeye ait bir şey sorulunca, hemen şapa oturuyorlar.”¹¹⁶

Bu olumsuz örnekler yanında Ahmet Şerif birçok yerde de bütün olumsuz şartlara rağmen öğrencilerin durumlarının umut verici olduğunu ifade etmektedir. Bu olumlu örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

Seydişehir: “Bununla birlikte, Ilgın'ın İbtidai Mektebi, kalbime ferahlık verdi. Gelecek için ümitler verdi. Yedişer-sekizer yaşlarındaki yavrucukların, düzgün imlâ yazdıklarını, yazdıklarının pek güzel okunduğunu gördüm. Bu, ufak gayretlerle, ne büyük işler görülebileceğine, gerçek bir ölçü idi. Gezdiğim yerlerde gördüğüm, rüşdiye mektebinde bile, çocukların doğru imlâ yazamadıkları hâlde, bu küçükleri, bu derece yetiştirmeyi başardığından dolayı, bu genç öğretmene teşekkür ettim.”¹¹⁷

Mihalıççık: “Ziyaretim sırasında, öğretmenlerden biri, tarih dersinde idi. Peygamberler tarihinden olan sorulara, çocuklar ateş gibi cevap veriyorlardı. Çocukların ezberciliğe alıştırılmaması da teşekküre değer. Hepsini birinci sınıf olan çocuklara parçalar okuttuk, imlâ yazdırdım. Hataları pek az idi, gayret sahipleri var olsun.”¹¹⁸

Beypazarı: “Buradan çıktıktan sonra, özel bir metot takip ettiğini işittiğim, Nuri Efendi'nin idaresinde, yeni açılan, "Mekteb-i Terakki'ye gittim.... Henüz, hece ile uğraşan, on kadar yavru, yanımıza geldi, bunların kendilerine mahsus bir ahenkle, hep bir ağızdan okumaları garip gibi geliyorsa da, heceyi tamamlayıp, okumaya başlayan diğerleri, bu inancı düzeltti. Çünkü bu küçükler, Kuran-ı Kerim'i pek güzel okuyabiliyordu.”¹¹⁹

Ulukışla: “... Sarı benizli, zayıf bünyeli öğretmenin, kendisine ve çocuklara güvendiği anlaşılıyordu. Çocuklardan birkaçını kaldırdık, bütün okuduklarından sorular sorduk, hepsine pek doğru ve serbest cevaplar aldık. En çok hoş giden, bu köylü çocuklarının, hiç sıkılmamaları ve gayet serbest olmaları idi. Çocukların, vatan ve memleket, devlet ve hükümet gibi kelimeler hakkında da, basit bilgileri vardı. Soruları masum düşüncelerle, cevapsız bırakıyorlardı. Açılışı bir sene olmayan bu okuldaki ciddiyet ve ilerlemeyi, gezdiğim rüşdiye mekteplerinde bile görememiştım.”¹²⁰

Bolu (İbtidai İmaret Mektebi): “... Öksüz olduğunu söyleyerek bir çocuk kaldırdılar. Gözlerinde bütün

¹¹² Ahmet Şerif, *age.*, 46; *Tanin*, 388, 17 Eylül 1325.

¹¹³ Ahmet Şerif, *age.*, 450-451; *Tanin*, 1855, 9 Şubat 1329.

¹¹⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 378; *Tanin*, 1778, 23 Teşrin-i sani 1329.

¹¹⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 102; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

¹¹⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 468; *Tanin*, 1891, 17 Mart 1330.

¹¹⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 52; *Tanin*, 398, 27 Eylül 1325.

¹¹⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 102; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

¹¹⁹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 82-83; *Tanin*, 455, 25 Teşrin-i sani 1325.

¹²⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 228; *Tanin*, 627, 18 Mayıs 1326.

fizyonomisinde zekâ, canlılık kaynaşıyor. Ne sorduysak, çok güzel düşünerek cevaplar verdi. Ne olacaksın? Dedik. Öksüzüm ne olurum dedi. Çok acıdım. Diğer dersaneleri, yedek sınıfı da gezdik. Nispeten fena değildi...".¹²¹

Adapazarı (Sabiha Hanım Kız Okulu¹²²): "Hanım öğretmen, bizi, salonda oturttu. Küçükler, düzenli takımlarında, dizilerinde, yerlerini bilen neferler gibi, sıra ile yerlerinden kalkıyorlar. Hepsi aynı biçimde ve temiz giyinmişler; önlükler hepsini aynı kıyafette gösteriyor. Saçlar taranmış hanımlar, tam birer küçük okullu tuvaletini almıştır. Aralarında çeşitli örnekler ayırabilirsiniz. Saçlar, gözler, yüz, vücudun biçimi ve hareketler, size, bu çiçeklerin, hangi saksılardan yetiştiğini açığa vuruyor. Bu çiçeklerde, henüz, eski topraklarının kokusu var. Bu hayat dokularının, hangi yüzlere, hangi topraklara ait olduğunu pek güzel anlıyorsunuz. Teşekkürü değer ki, aralarında hiç sakat, tabii bir noksan ile bakışları geri dönmeye mecbur edecek, hiçbir tane yok.

Şimdi, küçükler, hiçbir falsosuz, sağlık ve düzenle, beden hareketi yapıyor. Bayan öğretmenler, şefkatli bakışlarla, en ufak hareketleri kaçırmıyorlar. Anadolu'da, terk edilmiş ve unutulmuş, bir kız okulunda, jimnastik, benim için hayret verici bir görünüş! Küçüklerin elleri, ayakları ve vücutları, bütün organları sağlık ve düzenle, hiç yorulmaksızın, hemen, yirmi dakika kadar, hareket etti. Bundan sonra, bir halka meydana getirdiler. Ortaya, küçük, fakat varlığından taşan bütün bir ağırbaşlılıkla, pek büyük bir hanım çıktı. Bize, ruhumuzun en ince tellerine dokunan, en duygulu organı kanatan, millî bir şiir okudu. Bundan sonra, üç-dört hanım daha, sahnede göründü. Hepsinde aynı ağır başlılık, aynı serbestlik...

Taşralarda, hemen, genellikle, bir durum vardı. Küçükler, her vakit, gereksiz yerlerde bile, pek utangaç, pek mahcup oluyorlar. Birkaç kelime söyleseniz, önemsiz bir şey sorsanız, kıpkırmızı kesilir, bütün bildiklerini unuturlar. Burada ise aksi bir durum karşısında bulunuyorsunuz. Konuştuğunuz kimse, o kadar ağırbaşlı ve serbest, o kadar aceleci ve heyecanlı ki, "Ah, bize bir şey sorsalar!" diye sizi gözleriyle yemek istiyorlar. Sorduğunuza, karşınızda bütün hukukunu savunmaya güçlü bir durumda, tereddütsüz, cevap veriyorlar. Başlar önde, omuzlar düşük, burunlar sümüklü değil!

Tam bir hayretle, fakat tecrübeyle, bunu da anladıktan sonra, el işlerini gördük. Diğer okullarda görmeye alışmadığımız şeyler... Hanım öğretmen, örnekleri, modelleri, ismini söylediği bir fabrikadan getiriyorlarmış. Bunun için, ayrıca ödenek yok. Bazı küçükler, haftada on para gibi küçük bir şey veriyorlar. Hanım öğretmen de, kendisinden ekliyor. İşte modeller bu şekilde sağlanıyor.

Odada bir de piyano olduğunu söylemiştim. Hanım öğretmen, yavrularını, elinden geldiği kadar, bundan da yoksun bırakmamış, hiç olmazsa, genç ruhlarda bir sanat zevki uyandırmak istiyor. Ne kadar olsa kız kalbi... İşte, küçüklerin gözlerinden pekiyi anlıyorum ki, mini mini kalpleri, o köşeye doğru akıp gidiyor ve o koca müzik aletine karışıyor....".¹²³

4. Halkın Eğitime Bakışı

Ahmet Şerif'in halkın eğitime bakışına dair gözlemleri oldukça olumsuzdur. Ahmet Şerif'e göre halk, eğitimin önemini kavrayamamış ve eğitime karşı duyarsız bir tavır sergilemektedir. Mesela, çocuklarını okula göndermemekte, gönderse de kitap parası ödemek istememektedir. Bunun yanında okul yapımı gibi işleri tamamen devletten beklemekte bu konuda hiçbir fedakârlık yapmaya istekli davranmamaktadır.¹²⁴ Ahmet Şerif Bey'i en çok üzen şey ise "halkın durumundan, cehaletinden memnun olmasıdır". Ahmet Şerif, hemen hemen her konudan şikâyet edip konudaki eleştirilerini dile getiren halkın konu eğitime ve okullara gelince sustuğunu ve sözü hemen başka konulara döndürdüğünü belirtmektedir.¹²⁵ Hâlbuki Ahmet Şerif'e göre, ihtiyaca uygun bir okul açmak "kale zaptetmek kadar şanlı ve şereflidir."¹²⁶

¹²¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 451; *Tanin*, 1855, 9 Şubat 1329.

¹²² 1810 yılında Adapazarı Ayanı Karaosman Ağa tarafından kurulan okul Adapazarı'nın en eski okuludur. Okul ismini ilk öğretmeni ve idarecisi Sabiha Hanım'dan almıştır. http://sabahahanimoo.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_804154.html

¹²³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 358; *Tanin*, 1763, 8 Teşrin-i sani 1329.

¹²⁴ İkinci Meşrutiyet döneminde birçok yerde, özellikle de yeni açılan ibtidaiye mekteplerinde öğretmenlerin maaşları halk tarafından ödenmekteydi. Öğretmen ihtiyacı olan okullar için mahalle halkının talebini bir dilekçe ile sadarete sunuyor ve ek olarak da ödeyebilecekleri miktarı belirtiyorlardı. Ancak çevre halkı tarafından toplanan paralar bazen yeterli olmayınca öğretmen maaşları problem oluyordu. Batır, *age.*, s. 234.

¹²⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 191; İkinci Meşrutiyetin önemli eğitimcilerinden Satı Bey de meşrutiyetin ilk yıllarında halkın ve matbuatın eğitimle ilgilenmediğini, ancak Balkan Harbindeki hezimetin herkeste ordu kadar eğitime de önem verilmesi gerektiği kanaatini yandırdığı için bu tarihten sonra halkın eğitime destek verdiğini ifade etmektedir. Satı Bey, "Meşrutiyetten Sonra Maarifin Tarihi", *Muallim*, Sayı: 19, 15 Şubat 1334, s. 654-665.

¹²⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 74; *Tanin*, 451, 21 Teşrin-i sani 1325.

Ahmet Şerif, Nallıhan okullarını gezerken halkın eğitime gereken katkıyı vermediğini¹²⁷ ve her şeyi hükümetten beklediğini şu cümlelerle dile getirmiştir: “İslâm halk, diğer şeylerde olduğu gibi, maarif yönünde de, her şeyi hükümetten bekliyor. Tabii, hükümet, tebaasını cahillikten kurtarmayı ister. Fakat bu görev, yalnız ona yüklenirse, maarifin galip gelmesi zordur. Bugün hükümet yapmıyor yapamıyor diye, biz de okul açmaya teşebbüs etmeyelim mi? Okutacağız, adam etmeğe çalışacağız, çocuklar hükümetin tebaası ise, bizim de ciğer parelerimiz değil mi? Hele, maarif için yalnız hükümetin yapacağını beklemek, olduğumuz yerde saymak, bir adım ileri gitmemek demektir. Fakat unutmayalım ki, zaman, ileri gitmemekte ısrar edenleri, ezer, mahveder.

...Taşra İslâm halkında, meşrutî idare hakkında, yanlış bir anlayış vardır. Zannediyorlar ki, her şeyi hükümet yapacak, bunlar birdenbire olacak ve kendileri hazıra konacaklar. Fakat aziz kardeşlerim, düşününüz ki, siz dururken, hükümet ne kadar çalışsa, çalışması sonuçsuz kalacaktır. Bunun için, siz de çalışmalı, çalışmanız ve teşebbüslerinizle, hükümete yardımcı olmalısınız. Bugünkü hükümet, gökten inmedi, hatasız değildir, yine bizden, vatandaşlarımızdan meydana geliyor. Eğer biz tembel isek, o da tembel, çalışkan isek, o da çalışkan olur.

Meşrutîyet, bize, tabii hukukumuzu getirdi, insanlığımızı, hürriyetimizi geri verdi. Tam bir hürriyetle çalışmak, ilerlemek yollarını açtı. Emin olunuz ki, bugün çalışmaz, özellikle çocuklarımızı terbiye etmezsek, gelecek bizim değildir. Teşebbüsünüzle Hıristiyan vatandaşları taklit ediniz. Onlar, her bakımdan, sizden ileridirler, daha refah içinde yaşarlar.

Çocuklarınızın okumakta oldukları okullarda, maarif nezareti ödenek verdiği hâlde, ne için onların kendi aralarında idare ettikleri okulların daha mükemmel olduğunu düşünür, sebeplerini araştırırsanız, gerçeği anlamış olursunuz. Size hitaplarım samimî ve kalptendir, kardeşçedir. Mükâfatım, sizde, uyanma, uyanıklık görmektir.”¹²⁸

Tarsus'u gezerken de benzer şikâyetlerini dile getirmiştir: “Hükümetin şimdilik, maarif için, gerektiği kadar yardım edemeyeceği anlaşılıyor. Çünkü para yoktur. O hâlde, biz, halk, ne için duruyoruz? Hamiyetten, vatandan, millet ve memlekette bahseden zenginlerimiz neyi bekliyorlar? O zenginler ki, devr-i sabıkta, bir rütbe, nişan almak, paşa olmak için, yüzlerce lira verirlerdi. Şimdi, meselâ Tarsus'ta bulunan zengin kimseler, maarifin canlanması, kuvvetlenmesi için, onlarca hiçbir önemi bulunmayan birkaç kuruşu vererek, hamiyet göstermekten neden çekiniyorlar? Buna karşılık, şimdi, onların adlarına eklenecek olan "hamiyetli" sıfatının şerefi, acaba o yıldızlardan, sırmalardan daha az mıdır?

Hükümet yapamaz, millet gücü yetenler ilgisiz durur, sonra bilmem ki, gelecek ne olur? Donanma millî yardım için, Tarsus Kazası köylerinden, beş yüz lira toplandı, daha da birkaç yüz lira toplanacağı umulmaktadır. Tarsus zenginlerinde ise hiçbir hareket görülüyor. Lekeli geçmişleri hatırlatmamak için zenginler böyle fırsatlardan faydalanmalıdırlar.”¹²⁹

Ahmet Şerif, Müslüman zenginlerin özellikle eğitime yatırım yapmak istemediklerini savunur. Zira ona göre, eğitimle halkın cahillikten kurtulması gelir kaynaklarını bitireceği zenginler eğitime yatırım yapmak istememektedir:

“...İslâmlar arasında, Hıristiyanlardan daha zengin, vakti hâli daha uygun, adamlar vardır Hem de hamiyet, memlekete hizmet, okul sözleri ağızlarından hiç düşmez. Paşalık unvanı imtiyazına da sahip bulunan biri, bin beş yüz lira sarfıyla yaptırdığı câmii, her an ileri sürer, sözlerinden, yeni hükümete, yeni memurlara küskün olduğu, her vakit anlaşılır. Bunlar, biraz fedakârlık etseler, halka rehber olsalar, mükemmel okullar kurulması ve açılması, idaresi, işten bile değildir. Fakat üçü-beşi bir araya gelmek, birleşmek, halkın gözünün açılmasına aracı olmak... Hiç bunlar olur mu? Çünkü halkın miskinliğini silmesi, gafletten uyanması, bu paşaların ve ağaların servet ve gelir kaynaklarının sönmesi demektir. Livanın mutasarrıfı ve maiyeti, adliye ve maliye heyeti, diğer memurları, cuma günü, nahiyesinin en zengin bir adamının, Hacı Paşa'nın misafiri idiler. Şüphesiz, bu ziyafet için, birkaç lira sarf edilmiş idi. Fakat acaba, paşa hazretlerinin çıkarı ne idi? Paşa, daha iki gün evvel, Silifke Kulübü'nde, bana, mutasarrıf

¹²⁷ Bursa Maarif Müdürü Ahmet Rıza Bey de Müslüman halkın hiçbir şekilde okula yardım etmediğini, eğitime devam eden okulların da halkın desteğinden çok vakıflardan gelen yardımla yaşadıklarını belirtmektedir: “Sözün kısası henüz kapanmamış okulların çoğu bir gerçek gereklilik üzerine, halkın değer vermesi ve isteğiyle durmayıp sadece evkaftan verilen iki fodla veya bir kaç kile buğday hatırı için hocalar okulu açık bulundurmamak zorunda kalıyorlar. Bu sebepten ötürü ödeneği bulunmayan ve halkı fakir olan mahallelerde okullar tamamıyla kapalıdır”. Su, *agm*, s. 8.

¹²⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 88; *Tanin*, 460, 30 Teşrin-i sani 1325.

¹²⁹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 127; *Tanin*, 519, 30 Kanun-ı sani 1325.

hakkında, bazı sözler söylemiş, kendisine yüz vermediğinden, dargınlığını göstermişti.”¹³⁰ Ahmet Şerif, zenginlerin eğitime destek vermedikleri gibi bazı yerlerde okul yapımına da engel olduklarını yazmıştır:

Kars (Kadirli¹³¹): “Araştırmalarım ve işittiklerime göre, Kars'ta ilerlemeyi ve yeniliği istemeyen bazı eşraf ve ağalar var. Meselâ, her şeyi hazır olduğu hâlde, bir kız okulu kurmak ve açmak, bu ağaların işe karışmasından mümkün olamıyor, onlar, okula yer vermek istemiyorlar ve bu iş için ayrılan yer, filân yetimindir şöyledir böyledir, diyerek, yapımına engel oluyorlar.”¹³²

Ahmet Şerif'e göre halk eğitime katkı vermediği gibi çocuklarını da okula göndermekte isteksizlerdir. Gönderdikten sonra ise hiçbir şekilde takip etmemektedirler. Bunun yanında özellikle kitap parasını bile vermek istememektedirler. Para istenince "artık okullar için de para verilir mi, çocuklarımızı hükümet okutmaya mecburdur, böyle şeyler istibdat devrinde olurdu, fakat şimdi olmaz" diye şikâyet etmektedirler. Hatta para vermemek için çocuklarını okuldan almaktadırlar. Ahmet Şerif, Adapazarı izlenimlerini aktarırken velilerin okula ve eğitime bakışını “Sanki çocuklar, birer belâdır da, defleri için en uygun yer okullardır!” şeklinde özetlemiştir.¹³³

Ahmet Şerif, babaların çocuklarını okullara göndermekten amaçlarının okumaları ve adam olmaları olmadığını, “öteden beri alışılmış bir âdete uymak için” olduğunu¹³⁴ yazmaktadır: “Çocukları okullara göndermekten amaç, onların okumalarını, adam olmalarını sağlamak olmayıp, öteden beri alışılmış bir âdete uymak içindir. Çocuk, okula gidiyor ya, artık ötesini düşünmek, meselâ, çocuğa ne okuduğunu sormak veyahut bir kere okula kadar zahmet etmek, babanın aklına bile gelmez. Hele, çocuk velileri, kitap parası vermeye hiç razı değildir. Onlar, her sene kitap parası verilir mi, evvelki kitapları okutsunlar¹³⁵, derler. Bunun için, kitap temini öğretmenlerin en güç uğraşlarından birisidir.”¹³⁶

Ahmet Şerif'in halkın eğitime bakışına dair belirttiğimiz olumsuz örnekler şöyledir:

Yalvaç: “... Zaten, maarifin kıymeti ve önemi takdir edilemeyen bu gibi yerlerde, bir de böyle, çocuğunu okutmak için, hocaya para vermek, babaları bütün bütün soğuttuğundan, zavallı yavrular, birer birer, mektepten alınıyor.”¹³⁷

Mihalıççık: “...Kızlarını okula gönderen babaların çoğu, mesela, geçen sene, kitap aldıklarını söyleyerek, bu sene de para vermeye razı değiller, her sene başka kitap olur mu diyorlar! Elli kadar kız öğrenciden çoğu, kitapsız gelip gidiyor. Tabii, başka sebepler de olacak ki, bir şey öğrenememişler.... Halkta ise maarif hakkında düşünce ve atılımlar sevilmiyor.”¹³⁸

Sis (Kozan): “...Halkta, maarif için, bir teşebbüs görülüyor. Hele onlar, okullar için, para vermeye, fedakârlık etmeye hiçbir şekilde razı değildirler. İbtidai mektebinde, bir öğretmen yetmediğinden ve ikinci bir öğretmen için de ödenek olmadığından, halktan ikişer kuruş-yüzer para alınarak, aylığı temin olunmak üzere, diğer bir öğretmen tayin olunmuş ve bu paraları tahsile, polis komiseri, memur edilmiş. Komiserin, kendisinden böyle az bir taksit istediği, oldukça her şeye akli eren bir kimse "artık okullar için de para verilir mi, çocuklarımızı hükümet okutmaya mecburdur, böyle şeyler istibdat devrinde olurdu, fakat şimdi olmaz" diye şikâyet ediyordu. Demek ki; halk, insanlığı anlayıncaya kadar, her şeyi yapmazsa, hiçbir şey olmayacak.”¹³⁹

Gilindir (Aydıncık¹⁴⁰): “Taşralarda, İstanbul'dan kitap getirilmesi, önemli bir meseledir. Aslında evlâdını okula göndermeyi bir fedakârlık sayan babalar, kitap parası vermeye, hiç razı değildirler. ...Şunu kesinlikle bilmeli ki, evlâdının kitapsız olarak okula gidip geldiğinden, orada bir şey öğrenemediğinden

¹³⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 206; *Tanin*, 611, 2 Mayıs 1326.

¹³¹ Osmaniye'nin bir ilçesi

¹³² Ahmet Şerif, *age.*, s. 171; *Tanin*, 563, 15 Mart 1326.

¹³³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 451; *Tanin*, 1855, 9 Şubat 1329.

¹³⁴ Bursa Maarif Müdürü Ahmet Rıza Bey de raporunda, annelerin çocuklarını bir şey öğrenmeleri için değil sırf komşuya yalnız gid ebilmek için okula gönderdikleri görüşünü dile getirir: “Anneler dört yaşındaki bir çocuğun okumak öğrenemeyeceğini ve okulda sekiz saat kapalı kalması vücuduna zararlı olduğunu bilmeyerek sadece evlerinde rahat oturmak veya komşuya seyrek yalnız gidebilmek için çocuklarını başlarından savmak üzere okula gönderirler”, *Su, age.*, s. 8.

¹³⁵ 1910-11 öğretim yılında ilkokullarda genel olarak okutulan dersler şöyleydi: 1. Sene: Elifba, Eczayı Şerife, Ulum-ı Diniyye, Hesap, Kıraat. 2. Sene: Kuran-ı Kerim, Tecvid, Ulum-ı Diniyye, Hesap, Tarih, Coğrafya, Kıraat. 3. Sene: Kuran-ı Kerim, Tecvid, Ulum-ı Diniyye, İlmihal, Malumat-ı Ahlakiye, Türkçe, Tarih, Coğrafya. Bakanlık bu derslerle ilgili olarak kitap tavsiye etmekle beraber, kesin olarak belirlediği bir kitap listesi yoktu. Bkz. Ergün, *age.*, s. 198.

¹³⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 163; *Tanin*, 550, 2 Mart 1326.

¹³⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 31; *Tanin*, 365, 25 Ağustos 1325.

¹³⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 102; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

¹³⁹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 175; *Tanin*, 567, 19 Mart 1326.

¹⁴⁰ Mersin'in bir ilçesi

üzülen babalar pek azdır. Hele, babaları, oğluna kitap alması için sıkıştırmaya hiç gelmez, beş-on kuruş kitap parası vermektense, çocuğunu okula göndermemeyi, babalar daha faydalı sayarlar. Babaları tarafından düşünülmemeyen yavruları, millet, onun hamiyetli, yiğit, cömert ve iyiliksever fertleri de düşünmezse, bütün emellerimizi, ümitlerimizi bağladığımız gelecek nesil nasıl yetişir?"¹⁴¹

Ereğli: "Başlarındaki bir tek öğretmenin, günde, on iki saat, çeşitli dersler okutması gerekiyor. Bu, aslında, mümkün olmadığı gibi, öğretmen görevini yerine getirmekten âcizdir. Babaların ise, merak edip, bir kere çocukları ve okulun durumunu görmek için geldikleri, hiç görülmemiştir. Bu zavallı yavrular, bütün bu yokluklar içinde, ne öğrenecekler ve geleceğe nasıl hazırlanacaklardır?"¹⁴²

Adapazarı: "Burada, okulun semtine uğramak, hiç kimsenin hatırına gelmez, hiçbir anne, şöyle bir okulu dolaşmayı düşünmez"¹⁴³

Bolu: "Yeni ve ötekenden büyük, geniş bir bina: İttihat ve Terakki Mektebi¹⁴⁴, en küçük şeylere ait gayretsizlik burada da görülüyor, bir babanın da, çocuğum, acaba, okulda, ne yapıyor, diye merak ettiği yok ki! Sanki, çocuklar, birer belâdır da, defleri için, en uygun yer, okullardır!..."¹⁴⁵

Akyazı: "Kayıtlı öğrenci seksen ise de, ancak yarıdan fazlası düzenli devam ediyor. Çünkü bazı babalar, tarlayı, hayvan otlatmayı, araba sürmeyi okula bin kere tercih ediyorlar."¹⁴⁶

Adapazarı: "Bazı çocuk velilerinin, güçleri yettiği hâlde, çocuklarının ufak okul ücretini, hatta bazılarının, kitap paralarını vermek istemediklerini işitmek, sizin içinizi kan ağlatıyor. Böylelerine ne denilmek istediğini siz tayin ediniz. Ben, bunlar için, kelime haznem arasında, bir kelime, bir söz, bulamıyor, susmayı tercih ediyorum."¹⁴⁷

Ankara: "Ankara'dan bahsediyorum. Her şeyiyle bir hastane manzarası gösteren bu bahtsız vilâyet merkezi, ilim ve maarife, sağlık kurallarına kapılarını kapamış gibidir. Hele, İslâmlar, evlerine kapanarak, dışarısını görmemeye, çocuklarını, rahatlarını bozmamak ve bir geleneğe uymuş olmak için, okula göndermemeye, sanki yemin etmişler ve söz vermişlerdir.

...Uzaklara gitmeye ne hacet, işte, daima beraber çalıştığınız ve yaşadığınız Hristiyan, Musevi vatandaşlarını; araştırmalarıma göre, şehrinizde üç-dört yüz ev Rum var. Her ev, payına düşen, meselâ, bir lirayı vererek, mükemmel okul meydana getirmişler, çocuklarını istedikleri gibi okutuyorlar. Musevilerin yeni açtıkları okul da böyle. Galiba, her çocuktan, iki mecdiye giriş parası ile ayda, birer mecdiye alınmak suretiyle, idare olunuyor ve akli eren İslâmlar da, çocuklarını oraya gönderiyorlar. Ermeni vatandaşlarınızın ise, düzenli birçok okulları var. Öğretmenlere büyük aylıklar veriyorlar.

Siz ise, ağzınızı açmış, hükümete bakıyorsunuz, her vakit, ondan şikâyet ediyorsunuz. Gerçi, hükümet görevini bilir, fakat siz de bilirsiniz ki, bu görev, parasız yerine getirilemez ve en iyi bir şekilde görülemez. Bunun için, kaybedilecek bir dakikanız bile olmadığını kavrayarak, Müslüman olmayan vatandaşlarınızı taklit ediniz. Siz başlayın ki, hükümet de sizi takip etsin ve yardım etmeye mecbur olsun. Bu teşebbüsünüzü gözünüzde büyütmeyiniz, zoru, karşı konulamaz, göğüs gerilemez zannetmeyiniz. Kahvehanelerde, ötede beride, boş yere harcadığınız paranın, bir kısmını, buraya ayırınız, amaç, meydana gelir."¹⁴⁸

Sivrihisar: "Geçmiş kapadık, geleceği isteriz diyoruz. Öyle ise bütün çalışmalarımızı yardımlarımızı, okullarımıza verelim, o kadar ki, bir okula girince kalplerimiz geleceğin güveni ile açılsın, şenlensin, orada, gelecek bizimdir, inancıyla çikalım değil mi? Fakat heyhat! Bu henüz tatlı bir hayal şekline bile girememiştir"¹⁴⁹

Ahmet Şerif bu kadar olumsuz veli portresi çizdikten sonra umut veren bazı olayların da yaşandığını eklemektedir. Örneğin Sungurlu'da bir köylü iki oğlunu okutmak için hayvanlarını satmıştır:

"Bu çaresizlikler, işlemlerin keşmekeşliği arasında, zaten cahil olan, halkın durumunu düşününüz. Bununla beraber, bu halkta, bir uyanma, gelecek için ümit veren bazı görüntüler

¹⁴¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 207; *Tanin*, 611, 2 Mayıs 1326.

¹⁴² Ahmet Şerif, *age.*, s. 225; *Tanin*, 624, 15 Mayıs 1326.

¹⁴³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 360; *Tanin*, 1766, 11 Teşrin-i sani 1329.

¹⁴⁴ İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul'da ve taşrada birçok okul açmıştır. İttihat ve Terakki Mektepleri denilen bu okullar, diğer okullardan fiziki şartlar ve öğretim metodu açısından daha iyiydiler. Bunun yanında bu okullara öğretmen seçimlerinde de daha titiz davranılmıştır. Bkz. Batır, *agt.*, s. 45.

¹⁴⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 451; *Tanin*, 1855, 9 Şubat 1329.

¹⁴⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 378; *Tanin*, 1778, 23 Teşrin-i sani 1329.

¹⁴⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 362; *Tanin*, 1766, 11 Teşrin-i sani 1329.

¹⁴⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 73; *Tanin*, 451, 21 Teşrin-i sani 1325.

¹⁴⁹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 103.

seçilmektedir. Kendisine güven duyulabilecek olan bir kimseden işittiğim aşağıdaki olay dikkate değer:

Sungurlu'da, bir ihtiyar -içinde bulunduğu ortama rağmen- maarifin gerekliliğini, faydalarını anlıyor, rüşdiyeyi bitiren iki erkek evlâdını okutmak, yetiştirmek istiyor. Fakat biçare, fakirdir. Bunun için, hayvanlarını satmak gerekiyor. İhtiyar, iki oğluyla, davarlarını önüne katarak, beş günde, Ankara'ya geliyor. Çocuklar mülkiye (idadisine) yatılı kaydedilecek, ihtiyar, hayvanları satıyor. İş, yalnız, okulca lâzım gelen işlemlerin yapılmasına ve taksitlerin teslimine kalıyor. Fakat tam bu sırada, çocuklar fikirlerinden vazgeçmiş bulunuyorlar. Çünkü handa geçildikleri üç- beş gün içinde, bazı kimseler, çocukların zihnine girmiş, okulda Fransızca ve Ermenice gibi şeyler okuyacaklarını, bilmem ne olacaklarını söylemişler, bu saf kalpleri aldatmışlar. Babanın direnmesine, okul öğretmenlerinin nasihatlerine karşı, bir türlü kanmıyorlar ve zavallı ihtiyar baba, çaresiz, Sungurlu'ya geri dönmeye mecbur oluyor.”¹⁵⁰

Yine Ahmet Şerif, Akçaabat halkının da eğitimin önemini anladığını ve Akçaabat'ın merkezi Polathane'deki okulların halkın yardımıyla yapıldığını ve hemen hemen herkesin çocuğunu okula gönderdiğini belirtmektedir:

Polathane (Akçaabat¹⁵¹): “Burada, en güzel bina okuldu. Halkın yardımıyla yapılmış olan bu okul, tatil mevsimi dolayısıyla, boş ise de hayat hikâyesine dair bazı bilgiler almak mümkün oldu. İlk önce, anlaşılan şey, Polathane halkının maarifin lüzum ve faydasını kabul ettikleri ve bunun için, her türlü fedakârlığı yapmaya hazır buldukları idi. Gördüğümüz okuldan başka, diğer bir-iki okul da, hep yardım ile yapılmıştı. Polathanelilerin hemen hepsinin çocukları okula devam ediyordu. Yalnız, burada da, bütün memleketin en büyük ve derhâl giderilmesi gereken ihtiyacı, hocasızlık vardı, peyce kalabalık öğrenciye sahip olan bu güzel okulun, yalnız bir öğretmeni vardı, Polathaneliler, öğretmen için, birçok fedakârlıkları göze aldıkları hâlde, bir türlü ulamıyorlardı.”¹⁵²

5. Yerel İdarecilerin Eğitime Bakışı

Ahmet Şerif, yerel idarecilerin eğitime bakışından genel olarak rahatsızdır. Özellikle kaymakamların eğitim işini kendi sorumluluk alanında görmedikleri, bazılarının işi “ben okullardan bıktım, usandım” demeye vardıklarını ifade etmektedir. Bu görüşlerine dair bazı örnekler şöyledir:

Karaağaç: “Üç günlük kalışım bana öğretti ki; maarif komisyonu denilen cahiller topluluğunun adı var kendi yoktur. Bunlar, yılda, bir-iki defa bile toplanmaz, hele kaymakamın en çok ilgisiz bulunduğu, “ben mektep hocası değilim, bana ait değildir” diyerek, bu konuda bir girişim gelse bile, reddettiği şeyler, okullarla ilgili işlerdir”.¹⁵³

Nallıhan: “Evvelce, öğretmenlerin aylıkları verilmiyormuş, hatta Nallıhan'da on beş gün kadar kaymakamlık eden, Yalvaç eski kaymakamına, okullardan söz açılınca, “aman, burada da mı okullar, ben onlardan bıktım, usandım” demiş.”¹⁵⁴

Mihalıççık: “Söylediğim üç kişi, burada da bir hayat uyandırmak, okulu, toplumun himâyesi altına almak istemişler ve teşebbüs etmişlerse de, kaymakam, en büyük engel olarak, karşılıklarına dikilmiş. Bekleyiniz, kaymakam bey, okulu uyandıracak!”.¹⁵⁵

Adapazarı: “Bir garip olay anlatarak sözü keseyim: Kazanın kaymakamı, geleli bir ay mı ne olmuş? Bu kimse, bu hükümetin vekili, hâlâ, şu okulları gezecek kadar bir zaman bulamamış! Hâlbuki vaktin uygunluğunu herkes gibi, siz de takdir edebilirsiniz”.¹⁵⁶

Ahmet Şerif'e göre, eğitimin önemini anlayıp katkı veren kaymakamlar da yok değildir. Örneğin Nallıhan'ın eski kaymakamı öğretmenlerin maaş alamamalarına duyarsız davranırken yeni kaymakam gelir gelmez bunu çözmüştür: “Fakat iki ay evvel gelen kaymakam Ahmet Cevdet Bey, durmak istemiyor, uğraşarak, çarpışarak, öğretmenlerin aylıklarını veriyor. Manen ölü olan bu insanları, maarifle uyandırmak için, elinden geldiği kadar çalışıyor.”¹⁵⁷

Ahmet Şerif'in takdir ettiği bir kaymakam da Adapazarı'ndaki faaliyetlerinden dolayı Sırrı Bey'dir: “Kazanın, Üskübü, Akçeşehir, Çilimli, Gümüşova gibi köylerinde de, dört rüşdiye mektebi vardır.

¹⁵⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 71; *Tanin*, 449, 19 Teşrin-i sani 1325.

¹⁵¹ Trabzon'un bir ilçesi

¹⁵² Ahmet Şerif, *age.*, s. 307; *Tanin*, 1088, 29 Ağustos 1327.

¹⁵³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 38-39; *Tanin*, 377, 6 Eylül 1325.

¹⁵⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 90; *Tanin*, 460, 30 Teşrin-i sani 1325.

¹⁵⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 102; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

¹⁵⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 363; *Tanin*, 1766, 11 Teşrin-i sani 1329.

¹⁵⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 90; *Tanin*, 460, 30 Teşrin-i sani 1325.

Akçeşehir'deki okul için, iyi bir durumdadır diyorlar. Bunlardan başka, biri özel olmak üzere, yedi de iptidai mektebi, köyleri şenlendirmeye uğraşiyor. Özel okulu, Mısır'da oturan, zengin, bir Çerkez yaptırmış, o idare ediyormuş. Diğerlerini, Adapazarı'nda da maarife ait tamamlanmış ve tamamlanmamış birçok eserler bırakan, eski kaymakamlardan Sırrı Bey meydana getirmiştir. Bilmem, şimdi hangi sancağın mutasarrıfı bulunan Sırrı Beyefendi, bu iki kazada bıraktığı eserlerle, haklı olarak iftihar edebilir. Zaten, bütün halk, adını, hâlâ, sevgi ve hürmetle anmaktadır.”¹⁵⁸

Ahmet Şerif, yolsuzluklara göz yummayan bazı kaymakamların ise vilayet tarafından tenkit edildiğini ifade etmektedir:

Karaman: “Karaman maarifi, ölü bir durumdadır. Okullar, diğer yerlerdekinin aynıdır. Maarif gelirinden binlerce kuruş, komisyon eski reisinin zimmetinde kalmış bulunduğundan, yeni tayin edilen kaymakam tarafından azledilmiş, idare meclisi tarafından, duruşması yapılmaktadır. Gariptir ki, sû-i istimleri anlaşılmalı bulunan bu reis, vilâyetçe korunmakta ve kaymakam, bu yüzden, tenkit edilmektedir”.¹⁵⁹

6. Maarif Nezaretinin Politikaları

Ahmet Şerif'e göre eğitimdeki problemlerin birçoğu iyi çalışmayan maarif nezaretinden kaynaklanmaktadır: “Tarafsız bir bakışla bakılınca, dâhiliye, maliye, nafia, adliye nezaretlerinin az çok çalışmakta olduklarını, memleketin noksanlarını gidermek için uğraştıkları görülür. Bu bir haklıdır ki, teslim olunmalıdır. Fakat Maarif Nezareti'ne gelince, orada derin bir uykudan, gafletten başka bir şey sezilmiyor. Bu daire, öyle mantıksızlıklar içinde çalkalanıyor ki, bunların delillerini görmek için, taşraya şöyle bir bakmak yeterlidir.”¹⁶⁰

Anadolu'da büyük bir cahillik hüküm sürdüğünü belirten Ahmet Şerif, birçok yerde halkın bu durumdan şikâyetçi olmadığını hatta memnun olduğunu ifade etmektedir.¹⁶¹ Ahmet Şerif, halkı cahillikten kurtarmak için en büyük vazifenin hükümete¹⁶² ve özellikle de Maarif Nezaretine düştüğünü ifade etmiştir. Zira Halkın eğitimin önemini anlaması beklenirse geç kalınacaktır.¹⁶³

Maarif Nezaretinin okullar açarak cahilliğin önünü alması gerektiğini ifade etmiştir: “Bu kadar cahil olan halkı, iyi kötü, her yola sevk etmek mümkündür. Bunun için, Maarif Nezareti, bütün zorluğu göğüsleyerek, okullar açmalı, ilköğrenimi canlandırmalı ve memleketin geleceğini aydınlatmalıdır.”¹⁶⁴ Bununla birlikte Ahmet Şerif, Maarif Nezaretinin¹⁶⁵ birçok sorumluluğunu yerine getiremediğini belirterek çeşitli yönlerden nezaretin icraatlarını eleştirmiştir. En büyük eleştirilerinden biri okullara yeterli ve ucuz kitap temin edilememesidir:

Yalvaç: “Maarif Nezareti, programlara bazı dersler ilâve etmiş, fakat, kitaplar hâlâ gelmemiş... Öğretmen, sipariş etmek istiyor, araca sahip değil! Çocuklar sade gidip geliyor, günlerini geçiriyorlar...”¹⁶⁶

Ankara: “Bu sene, tam bir acele ile okullar açıldı. Bin zorlukla, epeyce günler geçtikten sonra, programlar, okunacak kitapların isimleri bildirildi. Fakat kitap isimlerinin yanına, olağanüstü yüksek fiyatlar konulmuştu. Meselâ, küçük bir okuma kitabı beş kuruşa alınmak gerekiyordu. Evlâdını okula

¹⁵⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 394; *Tanin*, 1797, 12 Kanun-ı evvel 1329.

¹⁵⁹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 222; *Tanin*, 622, 13 Mayıs 1326.

¹⁶⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 70; *Tanin*, 449, 19 Teşrin-i sani 1325.

¹⁶¹ Ahmet Şerif, Adana'yı gezerken şunları yazmıştır: “Her ağızdan birçok dedikodu, haklı haksız şikâyetler işitirsiniz, fakat konu, maarife, okullara gelince, ağızlar kapanır ve söz, hemen, başka konuya döndürülür. Asıl üzüntü verici olan taraf, halkın durumundan, cehaletinden memnun olmasındır”, Ahmet Şerif, *age.*, s. 191; *Tanin*, 587, 8 Nisan 1326.

¹⁶² Ahmet Şerif, Mihalaççık'tan gönderdiği mektupta şöyle demektedir: “İşte halkın durumu, hükümetin işlemleri, okulların şimdiki vaziyeti budur ki, hiçbir güven vermiyor. Halk, küçük bir çocuk gibidir. Yetimdir, iyiliğin fenalığın nereden geldiğinin, ne için güzel yaşamadığının farkında değildir. Bir sebeple, rehber, şefkatli bir babaya muhtaçtır. Ona babalık edecek ise hükümettir.” Ahmet Şerif, *age.*, s. 102; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

¹⁶³ Ahmet Şerif Hassa'yı gezerken şöyle yazmaktadır: “Maarif... Halkımızın, buna olan ihtiyacını duymasını bekleyecek olursak, pek geç kalacağız. Tam bir cesaretle söylüyorum ki, o gün pek uzaktır. Memleketin geleceği her şeyde olduğu gibi, bunda da, hükümetten yardım, aydın fikirli ve ilerlemeyi sevenlerden imdat bekliyor. Bugün fedakârlık günüdür. Ne tohum atarsak, yarın onun biçeceğiz.” Ahmet Şerif, *age.*, s. 146; *Tanin*, 540, 20 Şubat 1325.

¹⁶⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 150; *Tanin*, 540, 20 Şubat 1325.

¹⁶⁵ Dönemin ünlü eğitimcilerinden Satı Bey, ikinci Meşrutiyet'in ilk dönemlerinde Maarif Nezaretinin ciddi bir mevcudiyet gösterip mekteplerin hayatında “bir tahavvül ve inkılap vücuda” getiremediğini, bütün değişimin “inkılabın tabii ve fevri neticelerine münhasır” kaldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte 31 Mart Hadisesinden sonra eğitim teşkilatında tensikat yapıp ciddi faaliyet gösterildiğini, ancak nezaretin “bu mesaisinde bir intizam ve fikr-i takip” olmadığını belirtmektedir. Satı Bey, Balkan Harbi'nin ordunun güçlü olmasının yeterli olmayıp maarifin gelişmesi gerektiği konusunda herkeste bir kanaat oluşturduğu için harpten sonra maarif nezaretinde “fikri takip” uyandırdığını, ancak hazırlıksızlık ve programsızlığın devam ettiğini, diğer yandan miktarı çoğaltmaya ehemmiyet verilerek keyfiyetin ihmal edildiğini kaydetmektedir. Bkz. Satı Bey, “Meşrutiyetten Sonra Maarifin Tarihi”, *Muallim*, Sayı: 19, 15 Şubat 1334, s. 654-665.

¹⁶⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 31; *Tanin*, 365, 25 Ağustos 1325.

gönderen bir babanın ise katlanabileceği fedakârlık derecesi biliniyor. Bunun için, etraftan, bir şikâyet tufanı yükseldi. Nezarete aksetti, yazıldı, çizildi. Buna karşı nezaret, gerçekten pek yüksek olan fiyatların indirilmesi yoluna gidileceğini, kitapların bedelinin gönderilmeyerek, sipariş verilmesini ve getirilmesini bildirdi. O hesap edemiyordu ki, hiçbir kitapçı, böyle sonucu şüpheli alışverişe yanaşmaz. Bu şekilde günler, aylar geçiyor, henüz kitap getiremeyen okulların birçoğu, tabii ki, boş vakit geçiriyor. Geçen senenin, bazı olayların etkisiyle, hiçbir sonuç vermediğini ve bu senenin de, Maarif Nezareti'nin ağır ve yavaş davranması, ilgisizliği yüzünden, boş yere geçeceğini düşündükçe, insanın bütün sinirliliği ile feryat etmemesi nasıl mümkün olur?".¹⁶⁷

Beyşehir: "... İlk olarak rüşdiye mektebine gittim. Oldukça genç, güzel sözler söyleyen bir öğretmen efendi... Okullar bu sene daha geç açılacak iken, maarif müdürünün sözlü emri üzerine, üç-beş gün evvel açıldığı ve bakanlıktan gelen emirde de, Eylülün birinde açılması bildirildiğini, ayrıntıları ile hikâye ettikten sonra:

"Şimdi okulu açtık, beş-on çocuk de geliyor. Fakat programlar bildirilmedi, kitaplar gelmedi, ne yapacağımızı bilmiyoruz. Çocuklar gelip gidiyorlar. Bu nasıl şeydir, programların gelmesiyle, kitap getirilmesi uzunca bir süreye bağlıdır. Bu süre içinde biz ne yapacağız, ne okutacak, ne öğreteceğiz" dedi. Düşündüm, hakkı var, acaba Maarif Nezareti unuttu mu, yoksa daha bunları düşünecek vakti mi bulamadı?".¹⁶⁸

Seydişehir: "Mesela, Maarif Nezareti, okulların Eylül başında açılması için emir verdi. Okullar açıldı. Fakat bir program göndermedi, öğretmenler ne okutacaklarını bilmiyor. Çocukların elinde kitap yok. Iğın'da ziyaret ettiğim rüşdiye mektebinde, öğretmen, müracaatları üzerine, maarif müdüründen bir program gelince bildirileceği cevabı verildiğini, şimdilik şöyle böyle, elinden geldiği kadar çalıştığını, söylüyor. Elbette, nezaret boş geçen her günün, millette ne büyük boşluklar bıraktığının önemini bilir. Böyle olduğu hâlde, bu yavaşlık neden ileri geliyor? Durum hep böyle çaresizlikler içinde devam edip gidecek mi?".¹⁶⁹

Ayaş: "Okulda, elli-altmış kadar çocuk var. Fakat bunlar, üç aydan beri, kitapsız, gelip gidiyorlar. Öğretmenlerin lütfuna kalmış bir mesele, ne isterlerse, onu okutuyorlar. Ankara'dan yazdığım gibi, nezaret kitapların isimlerini, fiyatlarını gösteren bir cetvel göndermiş ve bu kitapların okunmasını emretmiş. Bunun üzerine, bir şeyler olmuş ki, en sonra, akli başına gelen nezaret, aynen yazdığım, 6 Kasım 1909 tarihli şu emri yayınlamış ki, altında, Ankara Maarif Müdürlüğü'nün, 10 Kasım 1909 tarihli eki var.

"Bütün okullarda okutulacak kitapların değerleri çok yüksek olduğu, daha sonra ortaya çıktığından, kitapçılara ismarlanmış kitaplar, değerlerinin şu anda hazırlanmakta olan ikinci bir fiyat cetvelinin gelişine kadar, gönderilmesinin durdurulması gereğinin, bütün okullara bildirilmesi."

Bu emir, her şeyi söyleyen, itiraf eden ve açıklayan en açık bir belge olduğundan, yalnız, "bu sene de boşa gidiyor" cümlesinden başka, bir söz söylemeye, gerek görmeyeceğim".¹⁷⁰

Ahmet Şerif kitaplar dışında zaman zaman ödenekler konusunda da sıkıntı yaşandığını belirtmektedir. Bununla ilgili bir sıkıntı Ankara'da yaşanmıştır: "Nezaret, yüz yirmi-yüz elli kuruş aylıklı rüşdiye mektepleri ikinci öğretmenlerinin tayin görevini, kendi üzerine alıyor ve bunun için öğretmen bulamıyor. Ankara'da açılan, erkek öğretmen okulunun, bugün iki öğrencisi var. Okula gereken ders araçlarının ve diğer şeylerin hazırlanması için cetveller hazırlanmış ve nezaretten ödenek istenmiş, bir buçuk aydan beri, bir cevap bile verilmiyor. Okul müdürü ve öğretmenleri, öğrencilere nasihat etmekle vakit geçiriyorlar."¹⁷¹

Ahmet Şerif'e göre Maarif Nezaretinin eksik kaldığı konulardan birisi de yeterli öğretmen tayini yapamamasıdır. Buna dair izlenimleri şöyledir:

Simav¹⁷²: Her yerde olduğu gibi, maarif, burada, hiç derecesindedir, okulların varlığı ile yokluğu eşittir. Zaten, okullar ne kadar çok olursa olsun, onları idare edecek öğretmenler bulunmadıktan sonra, ne fayda meydana gelebilir? Zeki, kafası çalışan çocukların, başıboş, sokaklarda dolaştığını, her şeyi öğrenmek isteyen bakışlarının, daima boş, hiçbir sonuç vermeyen levhalara bakarak söndüğünü

¹⁶⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 70; *Tanin*, 449, 19 Teşrin-i sani 1325.

¹⁶⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 46; *Tanin*, 388, 7 Eylül 1325.

¹⁶⁹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 52; *Tanin*, 398, 27 Eylül 1325.

¹⁷⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 80; *Tanin*, 451, 21 Teşrin-i sani 1325.

¹⁷¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 71; *Tanin*, 449, 19 Teşrin-i sani 1325.

¹⁷² Kütahya'nın bir ilçesi

görüp de üzülmemek mümkün değildir.”¹⁷³

Ünye: “...Yüz dört öğrencisi olan ve üç sınıfa bölünmüş bulunan rüşdiyenin yalnız bir öğretmeni vardı. Bu öğretmen ne kadar güçlü, becerikli ve çalışkan bir kimse olsa yine bir insandan başka bir şey olamazdı. Üç sınıfa her gün dörder saat ders okutmayı bir adamın başaramayacağını, bunun hayal olduğunu acaba Maarif Nezareti anlamıyor muydu?¹⁷⁴ ... Meşrutiyetin ilanından beri sekiz on nazır değiştirmekten başka hiçbir varlık ve meziyet gösteremeyen Maarif-i Umumiye Nezaretinin beceriksizlik ve düzensizliğinin, memleketimize ne kadar pahalıya oturduğunu, buna karşı her gün neler kaybetmekte olduğumuzu düşünerek okulu terk ettim”.¹⁷⁵

Ahmet Şerif'in nezaretten bir şikâyeti de çalışan ve çabalayan öğretmenlerin desteklenmek yerine çeşitli engellemelerle karşılaşmasıdır. Ahmet Şerif Adapazarı Kız okulunda bir kadın öğretmenin başından geçeni şöyle aktarmaktadır:

“...sizleri, biraz da öğretmen hanımı dinlemeye davet edeceğim. O kadar çok söylemiyor: O, çok hakarete hedef oluyorum. Fakat görevin kutsallığı karşısında, bunu önemsenmemeyi öğrendim diyor ve ekliyor: "bu, hiçbir şey değildir. Fakat insanlar ne olursa olsun, yardımdan, hiç olmazsa kuru takdir ve teşvikten hoşlanır, ümitlenirler. Hiç olmazsa, aydın, anlayan takım, hükümet, takdirini, teşvik ve yardım, gereğinde bize dayanak olmayı esirgememelidir. Hâlbuki hiç de böyle bir durumda değiliz. İşte size iki örnek: Burada, okulun semtine uğramak, hiç kimsenin hatırına gelmez, hiçbir anne, şöyle bir okulu dolaşmayı düşünmez. Buna, bir çare düşündüm, pazartesi günleri, öğrencilerin annelerini davet ve kabul ederek, yavrularının yaptıklarını, elde ettikleri şeyleri gözleri önüne koymayı, el işlerini göstermeyi, onlara kadınlık, annelik görevine, ev idaresine dair konferanslar vermeyi uygun buldum ve uygulamaya başladım. Bu tecrübenin, pek faydalı sonuçlar vereceği anlaşıldığı sıralarda, maarif komisyonu başkanlığından, bir ihtarname aldım; bu, beni, lastikli, vesveseli cümlelerle, teşebbüsümden alıkoyuyordu. Şu şekilde, mükâfatımı almış oluyordum. Diğerine de, doğrudan doğruya, nezaretten hedef oldum, okulun kurucusu ben olduğum, gördüğünüz şekilde görevime çalıştığım hâlde, geçen nisanda, nezaret, yerime, ikinci öğretmen hanımı gönderiyordu. Bereket versin, o vakit ki müfettiş, imdadıma yetişti de, yerimi koruyabildim.”¹⁷⁶

Ahmet Şerif'in bir başka şikâyeti derslerinde müfredat değişikliklerinde öğretmenlerin yeterince bilgilendirilmemesidir. Bu şikâyetini Bigadiç'i gezerken dile getirmiştir: “...okulların şimdiki durumları, derslerin öğretilmesinde tutulan yanlış yol, öğretmenlerin yetersizliği, genç beyinleri üzüyor, yoruyor ve çocukların günlerinin boşuna geçmesine neden oluyor. Sözgelisi, bu yıl, eklenen medenî bilgiler dersini anlamaktan âciz bulunan bir öğretmenin, ne yararı olabilir?”¹⁷⁷

Ahmet Şerif'in bir eleştirisi de mevcut öğretim metodunun yetersizliğidir. Ona göre, mevcut öğretim metodu ile çağın gereklerine uygun bir nesil yetiştirmek mümkün değildir: “Bu fark, maarif konusunda, daha açık bir halde belirir. Hıristiyan vatandaşlar, hemen genellikle, az çok okur-yazar oldukları hâlde, İslamlar pek geridir. Samsun'da bir sultani ile üç resmî, bir hususi iptidai mektep vardır. Bu okulların genellikle iyi bir durumda olduğunu söylüyorlarsa da, bence oraya giren çocukları, yüzyılın gereklerine uygun niteliklerle donatabildiğine inanmak mümkün değildir. Çünkü okullar ne kadar iyi, öğretmenler ne kadar bilgili, üstün olsalar, metot buna uygun değildir.”¹⁷⁸

7. Gayri Müslimlerin Eğitim Durumu

Ahmet Şerif Anadolu'yu gezerken hem Müslüman ve hem de gayr-i Müslim vatandaşların okullarını gezmiş ve bir karşılaştırma yapmıştır. Birkaç okul hariç gayri Müslimlerin okullarının ve eğitimlerinin daha iyi olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁹ Bunun yanında gayri Müslimlerin okullarında öğrencilerin genelde tek düze elbise giydiklerini, hatasız yazı yazdıklarını, Türkçe yazmada Müslüman çocuklardan

¹⁷³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 22; *Tanin*, 356, 16 Ağustos 1325.

¹⁷⁴ Benzer bir eleştiriyi Bitlis Vali Vekili İsmail Hakkı Bey de yapmaktadır: “Âcizane arz ettiğim hususlar hakkında bir fikir peydası için mevcut mekteplerimizden bazılarının talebeleri ile muallimlerinin miktarını ve derslerin adet ve öğretim saatlerini gösteren çizelge göz önünde bulundurulduğunda, 12 çeşit dersin 120 talebeye öğretilmesi ve talimi vazifesinin bir veya iki muallime yüklendiği nazarı dikkate çarpar. Bu hesaba göre bir muallimin 12 çeşit derste vukufiyeti olması ve günde en az 4 ve haftada 24 saat eğitim-öğretim yapması lazım gelir ki, bu husustaki müşkülâtın arzına lüzum yoktur zannederim”, Yıldız, *agm*, s. 871.

¹⁷⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 282; *Tanin*, 1072, 13 Ağustos 1327.

¹⁷⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 359; *Tanin*, 1763, 8 Teşrin-i sani 1329.

¹⁷⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 10; *Tanin*, 325, 16 Temmuz 1325.

¹⁷⁸ Ahmet Şerif, *age.*, s. 258; *Tanin*, 1042-27, 14 Temmuz 1327.

¹⁷⁹ Ahmet Rıza Bey de 1888'de Maarif Nezaretine gönderdiği raporda aynı tespiti yapmıştır. Ticaret ve sanayinin tamamıyla Hıristiyanların elinde kaldığını belirten Ahmet Rıza Bey bunun önemli nedenlerinden birinin Hıristiyan okullarındaki düzen olduğunu ifade etmiştir. Bursa'da sekiz yüz ev nüfusu olan Rumların altı düzenli okulu olduğunu yazmıştır. Bkz. Su, *age.*, s. 6.

daha iyi olduklarını, hatta “Türkçede İslam okulunun hoca efendisine öğretmenlik edebilecek bir güçte” olduklarını ifade etmiştir. Buna dair örnekler şöyledir:

Eskişehir: “Eskişehir’de, ilk önce, Ermeni okulunu ziyaret ettim. Bu okulu, aziz vatandaşlarımız, beş-altı yüz lira toplayarak, bu sene (1909) açmayı başarmışlar. Ziyaretim esnasında, son sınıf öğrencileri, Mebuslar Meclisini taklit ederek, müzâkere ve münakaşalar yapıyorlar, öğretmenleri de, onlara nezaret ediyordu.

Kira ile tutularak, okul yapılan bu bina içinde gördüğüm temizlik ve düzen, çocukların durumu, öğretmenlerdeki ciddiyet ve görev duygusu, hayretimi çekti. Maarif Nezareti’nden, Eskişehir Kazasına ayrılan ve harcama şekli ve idaresi, maarif komisyonunu birçok günlerden beri uğraştıran, on üç bin kuruştan, Ermeni cemaatinin payına, galiba, bir lira düşüyormuş. Fakat aslında, bu konuda hükümetin yardımını beklemeyen vatandaşlarımız, aralarında tebrike değer bir birlik ve teşebbüsle, beş-altı yüz lira toplayı vermişler ve bugün, çocuklarını, istediklerini gibi okutuyorlar. Buna, takdirden başka, ne ile karşılık verilebilir?...

Ötede, sırf teşebbüsle, duyulan bir ihtiyaç üzerine, yeni açılan Ermeni okulunu idare edenler, okulun bütün ayrıntılarını size anlatmak, eserlerini göstermek için ısrar ediyorlar, burada bu kadar senelik ve hükümetin gözetimi altında bulunan bir resmî okulun öğretmeni, öğrencisini, okulunu, sizden kıskanırçasına saklıyor. Bu iki örnek, amacı ortaya koyar zannederim.”¹⁸⁰

Sivrihisar: “Diğer taraftan, yine bu Sivrihisar’da, Ermeni okullarına giderseniz, büsbütün başka bir manzara karşısında bulunursunuz. Yeni yapılmış, birçok dershanelere bölünmüş bir bina, nazik bir müdür, sınıflarda, dersle uğraşan, dört-beş genç öğretmen. Sonra, bir sessizlik içinde çalışan, öğrenci görülüyor.

Bu çocuklardan herhangi birisine sorsanız, size, her şeyden bilgi veriyor. Hele, Türkçede, bunlardan bazısının, Türk çocuklarından pek ileri giderek, hatasız okuma ve yazmayı başardıklarını görmek, kalpte takdirle karışık, bir üzüntü duygusu uyandırıyor.

Daha ötede, beş-altı yaşlarında, kız ve erkek çocuklarına ait, bir sıbyan mektebi var ki, üç-dört kadın öğretmenin terbiyesindedirler. Okulda, en son, öğretim usulleri takip olunuyor. Hepsine tekdüze elbise giydirilmiş olan, kız ve erkek çocuklar, her şey hakkında, oynarken, gülerken bilgi alıyorlar. Bu ziyaretten hem memnun, hem de İslâm okullarının durumunu düşünerek, hüzünlü, geri döndüm.”¹⁸¹

Feke: “İbtidai mektebi derecesinde olması gereken İslâm okulundan çıktıktan sonra, daha yüksek bir tepede kurulu olan, Ermeni-Protestan Okulu'na gittim. Okul binası övülmeye değer değilse de, herhâlde ötekenden iyidir. Erkek ve kız, altmış-yetmiş öğrencisi vardır. Erkek öğretmen, Protestanların vaizi olup, fahrî olarak hizmet ediyor. Kızların da ayrıca bir kadın öğretmenleri vardır. Burada İncil Türkçe okutuluyor. Çocuklar, Türkçe parçaları, iyiden iyiye okuyorlar. Yalnız, okumak için eski bir okuma kitabı seçilmiştir. Okulda, Türkçeden başka, İngilizce de öğretiliyor. İngilizceyi bilmem, fakat Türkçede, çocuklar, bizim okuldakilerden pek ileridirler ve onlardan çok terbiyelidirler. Okulun karşısında, yeni yapılan küçük bir Protestan kilisesini de ziyaret ve yol gösteren öğretmen efendiye teşekkür ettikten sonra, Ermenilerin okuluna gittim. Burada da, kız, erkek, elli altmış çocuk var. Kızlar bir kadın öğretmenin idaresindedirler. Türkçe için, yine, o eski okuma kitabının seçilmiş olduğunu gördüğümden, genç öğretmene, daha iyi okuma kitapları var olduğunu söyledim, çocukların, fakirliği dolayısıyla, getirilmediği cevabını verdi. Çocuklardan birine, bu kitaptan, parça okuttum. Hiç düşünmeyerek okudu. Bu okulun öğrencileri, Türkçede, İslâm okulunun hoca efendisine, öğretmenlik edebilecek bir güçtedir.

Okuldan üzgün olarak çıktığımı itiraf ederim. Çünkü bu ziyaret, Osmanlılar içinde İslâmların, özellikle Türklerin ne kadar biçare kaldıklarını pekiyi gösteriyor ve geleceği yapacak neslin de, ne kadar sönük bir hâlde yetiştirildiğini, ibret olacak şekilde gösteriyordu.”¹⁸²

Silifke: “Beş yüz ev kadar olan Silifke’de, İslâmlardan sonra kalabalık olan Rumlardır. Ermeniler daha azdır. Her iki unsurun kendilerine mahsus birer okulu var ise de onlar da geridir. Diğer taraflarda görülen çalışma, üzüntü ile belirtmek gerekir, sayın vatandaşlarımızda yoktur. Fakat itiraf edilmeli ki, onların çocukları daha ileridir. Kendileri daha teşebbüs sahibidirler.”¹⁸³

Taşucu: “Hayata hazırlanmak ve onu kazanmak için İslâmlarla Hristiyanlar arasında görülen büyük

¹⁸⁰ Ahmet Şerif, *age.*, s. 56-57; *Tanin*, 429, 30 Teşrin-i evvel 1325.

¹⁸¹ Ahmet Şerif, *age.*, s. 104-105; *Tanin*, 467, 7 Kanun-ı evvel 1325.

¹⁸² Ahmet Şerif, *age.*, s. 181; *Tanin*, 576, 28 Mart 1326.

¹⁸³ Ahmet Şerif, *age.*, s. 201; *Tanin*, 594, 15 Nisan 1326.

fark, bu küçük yerde de, bütün açıklığıyla ibrete çarpıyor. Nahiye merkezindeki en güzel binalar, en büyük dükkânlar Hristiyanlara aittir. Hristiyanlar, çocuklarını okutmak için, her türlü fedakârlığa katlanmaktan çekinmiyorlar. Kendilerinin düzenli denilebilecek bir okulları vardır. Bu okul için, meselâ, elli ev, senede yüzelli-iki yüz lira vermektedir. Öğretmenleri iyi, okulları iyidir. Gündüzleri Hristiyan çocuklarından birini sokaklarda göremezsiniz. Onlar, kendi kendilerine, sessiz sedasız çalışmakta, mümkün olduğu kadar geleceğe hazırlanmaktadırlar. İslâmlar ise maddeten ve manen birer hareket eden ölüdürler..."¹⁸⁴

Karaman: "Hristiyan vatandaşlarımız, düşünce alanında, daha ileridirler. Karaman'da, bir Rum, bir Ermeni okulu vardır ve her ikisi de, İslâm okullarına göre, pek düzenlidir. İslâmlarla Hristiyanlar arasındaki bu fark, özel hayattan, aile hayatından, başlıyor ve gittikçe, bütün açıklığıyla, dikkate çarpıyor. Bunun için, diğer yerlerde olduğu gibi, burada da, Hristiyan vatandaşlarımızın, düşünce ve teşebbüs bakımından, İslâmlardan ileri buldukları, daha rahat ve mutlu yaşadıkları, inkâr edilemez bir gerçektir."¹⁸⁵

Ahmet Şerif'in tek olumsuz yorumda bulunduğu okul Gilindir'deki Rum okuludur: "Gilindir'in Rum Okulu, iyi bir durumda değildir. Onlar da, bu konuda, fedakârlık etmiyorlar. Okulda öğretmenlik eden papazın, görevini terk etmesi üzerine, okul kullanılmaz bir hâlde kalmış, Rum çocukları, iptidai mektebine gelip gitmişler, son günlerde, diğer bir papaz geldiğinden, yine kendi okullarına devam başlamışlardır. Gayret edilirse, İslâm ve Hristiyan çocukların, bir okulda, öğrenim görmeleri, mümkün olabilir. Gilindir'in özel durumu, buna pek uygundur."¹⁸⁶

Ahmet Şerif, gayri Müslimlerin okullarını beğenmekle beraber bu okullarda bazı isim, kavram ve terimlerin Türkçe öğretilmemesini eleştirmiştir: "Yalnız, bu vatan yavrularına, meselâ coğrafyada, kıtaların ve memleketlerin, hesapta bazı deyimlerin, Türkçe öğretilmemesini doğru bulmuyorum. Çünkü saygıdeğer vatandaşlarımız, Türkçeyi, bizim kadar bilirler. Derslerde Türkçe kullanılırsa, daha kolay ve fayda verici olacağını zannediyorum".¹⁸⁷

8. SONUÇ

Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Bey, 1909 ile 1914 yılları arasında Anadolu'yu dolaşmış ve gezdiği yerlere dair gözlemlerini *Tanin*'e göndermiştir. Ahmet Şerif'in gezdiği bölgelerde özellikle ilgilendiği alanlardan birisi eğitim olmuştur. Ahmet Şerif, Anadolu'da 41 yerleşim yerinin eğitim durumuna ait gözlemlerini aktarmıştır.

Ahmet Şerif'in gözlemlerine göre 20. yy. başlarında Anadolu'da eğitimin ve okulların durumu hiç de iç acıcı değildir. Ona göre "Anadolu'da bir okulu ziyaret etmek elem çiçekleri toplamak demektir. Ahmet Şerif'e göre okul binaları harap, köhne, sağlıksız, "çoktan emeklilik dilekçesini vermiş", "hayatını zorlukla kazanan bir aileye sığınma yeri" olabilecek türden binalardır. Bütün bu olumsuz izlenimleri yanında nispeten iyi olduğunu ifade ettiği okullar da bulunmaktadır. Örneğin bunlardan biri Silifke'deki Abidin Paşa'nın rüşdiyeye dönüştürülen özel konağıdır.

Ahmet Şerif öğretmenlerle ilgili de karamsar bir tablo çizmekte ve öğretmenlerin arasında öğrencisi kadar okuma yazma bilmeyenlerin bulunduğunu yazmaktadır. Ahmet Şerif'in öğretmenlerden bir şikâyeti de disiplini sağlamak amacıyla sopa kullanmalarıdır. Ahmet Şerif, öğretmenleri eleştirmekle beraber onların çalışma şartlarının iyi olmadığını, özlük haklarıyla ilgili problemler olduğuna dikkat çekmiştir. Örneğin oturacak yeri olmadığı için okulda kalan öğretmenler olduğu gibi, aylarca maaş alamayan öğretmenler de olduğunu yazmaktadır.

Ahmet Şerif gezdiği birçok yerde, öğrencilerin aldıkları eğitimden memnun değildir. Buralarda öğrencilerin yazı yazamadıklarını, Osmanlının başkenti gibi basit sorulara cevap veremediklerini belirtmektedir. Bunda öğretmen faktörü kadar, velilerin ilgisizliği ve kitap yokluğunun da etkili olduğunu belirtmektedir. Bu olumsuz örnekler yanında Ahmet Şerif birçok yerde de bütün olumsuz şartlara rağmen öğrencilerin durumlarının umut verici olduğunu ifade etmektedir.

Ahmet Şerif'in veliler hakkında izlenimleri de genel de olumsuzdur. Veliler eğitime hiçbir şekilde katkı vermek istememektedir. Ona göre, halk çocuklarını okula göndermekte isteksizdir. Gönderdikten sonra ise hiçbir şekilde takip etmemektedir. Bunun yanında özellikle kitap parasını bile vermek

¹⁸⁴ Ahmet Şerif, *age.*, s. 206; *Tanin*, 611, 2 Mayıs 1326.

¹⁸⁵ Ahmet Şerif, *age.*, s. 222-223; *Tanin*, 624, 15 Mayıs 1326.

¹⁸⁶ Ahmet Şerif, *age.*, s. 208; *Tanin*, 611, 2 Mayıs 1326.

¹⁸⁷ Ahmet Şerif, *age.*, s. 57; *Tanin*, 429, 30 Teşrin-i evvel 1325.

istememektedirler. Para istenince "artık okullar için de para verilir mi, çocuklarımızı hükümet okutmaya mecburdur, böyle şeyler istibdat devrinde olurdu, fakat şimdi olmaz" diye şikâyet etmektedirler. Hatta para vermemek için çocuklarını okuldan almaktadırlar. Ahmet Şerif, babaların çocuklarını okullara göndermekten amaçlarının okumaları ve adam olmaları olmadığını, "öteden beri alışılmış bir âdete uymak için" olduğunu kaydetmektedir. Ahmet Şerif, bu kadar olumsuz veli portresi çizdikten sonra umut veren bazı olayların da yaşandığını eklemektedir. Örneğin Sungurlu'da bir köylü iki oğlunu okutmak için hayvanlarını satmıştır.

Ahmet Şerif, yerel idarecilerin eğitime bakışından da genel olarak rahatsızdır. Özellikle kaymakamların eğitim işini kendi işleri olarak görmedikleri, bazılarının işi "ben okullardan bıktım, usandım" demeye vardırıldıklarını ifade etmektedir.

Ahmet Şerif'e göre eğitimdeki problemlerin birçoğu iyi çalışmayan Maarif Nezaretinden kaynaklanmaktadır. Anadolu'da büyük bir cahillik hüküm sürdüğünü belirten Ahmet Şerif, birçok yerde halkın bu durumdan şikâyetçi olmadığını hatta memnun olduğunu kaydetmektedir. Ahmet Şerif, halkı cahillikten kurtarmak için en büyük vazifenin hükümete ve özellikle de maarif nezaretine düştüğünü ifade etmiştir.

Ahmet Şerif'in Maarif Nezaretine getirdiği eleştirilerinden biri okullara yeterli ve ucuz kitap temin edilememesidir. Bir diğer eleştirisi, çalışan ve çabalayan öğretmenlerin desteklenmek yerine çeşitli engellemelerle karşılaşmasıdır. Öğretmen ve kitap eksikliği, okulların yetersizliği gibi konularda Maarif Nezaretini eleştirirken halkın da eğitime gereken katkıyı vermediğinden ve her şeyi hükümetten beklemesinden şikâyet etmiştir.

Ahmet Şerif Anadolu'yu gezerken hem Müslüman ve hem de gayri Müslim vatandaşların okullarını gezmiş ve bir karşılaştırma yapmıştır. Birkaç okul hariç gayri Müslimlerin okullarının ve eğitimlerinin daha iyi olduğunu ifade etmiştir.

Ahmet Şerif'in gözlemlerine baktığımızda bugün hâlâ bazı eksiklerimiz olmakla beraber eğitim sistemimizde büyük bir dönüşüm ve değişim yaşandığı anlaşılmaktadır. Örneğin velilerin çoğu eğitimin değerini anlamış ve çocuklarının eğitimine yatırım yapmaya başlamışlardır. Ahmet Şerif'in şikâyetlerinden birisi olan kitap eksikliği hiçbir şekilde yaşanmamakta, çocuklar okullarının ilk günü kitaplarını ücretsiz şekilde masalarında bulmaktadırlar. Derslik başına düşen öğrenci sayısı düşürülmüş, okul binaları da oldukça sağlıklı duruma gelmiştir. Bunun yanında öğretmen sayısı ve kalitesi de artmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Nalcı, *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyetine Geçerken Mersin'de Eğitim*, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- Ahmet Şerif, *Anadolu Tanin*, İstanbul 1325.
- Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, Hazırlayan: Çetin Börekçi, İstanbul 1977.
- Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, Hazırlayan: Mehmed Çetin Börekçi, Ankara 1999.
- Arzu Meryem Nurdoğan, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1914)*, İstanbul. 2016.
- Betül Batır, *İkinci Meşrutiyet'ten Tevhit-i Tedrisat'a Türkiye'de İlköğretim (1908-1924)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Fatih Demirel, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşme Sürecinde Hiyerarşi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/2, 2012, 507-530.
- Hatip Yıldız, "II. Meşrutiyet Dönemi Başlarında Bitlis Vilayetinin Modern Eğitim Durumunu Gösteren Bir Rapor", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5/3, 2019, s. 863-878.
- Kamil Su, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Bursa Okulları ve Ahmet Kıza Bey II", <http://earsiv.sehir.edu.tr>
- Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, 15, Ankara 2002, s. 44-60.
- Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996.
- Sacit Uğuz-Yakup Karataş, "Tarsus Rüşdiyesi'nden Misak-ı Milli İlkokulu'na Bir Okulun Gelişimi ve Dönüşümü", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 22, Hatay 2013, s. 47-64.
- Satı Bey, "Meşrutiyetten Sonra Maarifin Tarihi", *Muallim*, Sayı: 19, 15 Şubat 1334, s. 654-665.
- Serhat Çınar, *Eskişehir Eğitim Tarihi (1876-2014)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005.
- Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Ankara 2013.